

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки

Дипломна робота
на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему:
**«МІЖДЕРЖАВНІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В
1918–1923 РР.»**

Виконав : студент 4 курсу,
групи ІА-42
Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Павлюка Романа Дмитровича

Керівник:
доктор історичних наук, професор
Комар Володимир Леонович

Рецензент:

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	2
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Формування відносин Польщі й Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29 квітня –14 грудня 1918 р.).....	7
РОЗДІЛ 2. Польсько–українська війна 1918–1919 рр.....	23
РОЗДІЛ 3. Варшавська угода 1920 р. та її наслідки.....	44
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	77
ДОДАТОК А.....	77
ДОДАТОК Б.....	70
ДОДАТОК В.....	80
ДОДАТОК Д.....	81
ДОДАТОК Е.....	82

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ГСРР – Галицька Соціалістична Радянська Республіка;
- ГУР – Головна Українська Рада;
- ЗОУНР – Західна Область Української Народної Республіки.
- ЗУНР – Західноукраїнська Народні Республіка ;
- ЗУР – Загальна Українська Рада;
- ПДЦ – Польська демократична централя;
- ПКВ – Польські Кадри Військові;
- ПКН – Польський Комітет Народовий;
- ПОВ – Польська Організація Військова;
- ППШ – партизанський–повстанський штаб;
- РСФРР – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка;
- ТУП – Товариство Українських Поступовців ;
- УГА – Українська Галицька Армія;
- УНР – Українська Народна Республіка;
- УНРада – Українська народна рада;
- УСДР – Українська соціал-демократична робітничка партія;
- УСС – Українські Січові Стрільці;
- УЦР – Українська Центральна Рада;
- ЦВК – Центральний Військовий Комітет.

ВСТУП

Актуальність теми. Тема дослідження є актуальною з кількох причин. По–перше, аналіз українсько–польських відносин періоду Перших національно–визвольних змагань, зокрема в умовах укладання Варшавської та Ризької угод, є важливим у контексті розуміння процесу формування кордонів у Східній Європі. По–друге, досвід українсько–польських відносин 1920–1921 рр. дозволяє прослідкувати, що навіть за наявності спільного ворога союзницькі відносини можуть зникнути через суперечність між дипломатичними зобов’язаннями та національними інтересами. По–третє, в історії становлення українсько–польських відносин у період з 1917–1921 рр., можна простежити як зовнішній чинник стає на заваді, або, навпаки, сприяє міждержавницьким відносинам.

Об’єктом дослідження є українсько–польські відносини періоду Перших національно–визвольних змагань.

Предметом дослідження є процес формування та розвитку українсько–польських відносин у 1918–1921 рр., зокрема їх дипломатичний та військово–політичний виміри.

Мета дипломної роботи полягає у аналізі українсько–польських відносин у 1918–1921 рр. Поставлена мета передбачає розв’язання таких завдань:

- Проаналізувати особливості формування українсько–польських відносин у період Української Центральної Ради та Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (1918 р.);
- Дослідити причини, перебіг і наслідки українсько–польської війни 1918–1919 рр.;
- Проаналізувати вплив країн Антанти на перебіг українсько–польської війни;
- Дослідити передумови та причини укладення Варшавської угоди 1920 р.;

- Розкрити змісти Варшавської угоди 1920 р., та її наслідки на українсько–польські відносини;
- Проаналізувати умови Ризького мирного договору та становлення відносин між Польщею та УСРР.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період з 1918 по 1921 роки. Нижня межа роботи визначається 20 жовтня 1918 р. – засновано українську дипломатичну місію другого розряду у Варшаві. Верхня межа – 18 березня 1921 р. – дата підписання Ризького мирного договору.

Географічні межі дослідження охоплюють території УНР, ЗУНР та Польської держави.

Дослідження спирається на вагому **джерельну базу**, до неї входять збірники документів [1; 2; 3; 4; 5; 6], нормативно–правові та політичні акти українського та польського урядів [7; 8; 9; 10; 11; 12; 28; 29]. А також важливими є мемуарна література, наприклад спогади Д. Дорошенка [13] та П. Скоропадського [24] дають зрозуміти про відношення Української Держави до поляків та спроби побудови дипломатичних відносин; спогади Ч. Мочинського є безцінним джерелом для розуміння польських підготовки та хід боєвих дій у Львові 1918 р. [27], українська сторона цих подій описується у спогадах Л. Цегельського [25], С. Шухевича [26], Є. Коновальця [15], С. Ріпецький [23], В. Вишиваного [21], М. Омелянович–Павленка [22], М. Лозинський [16]. Про період українсько–польського союзу у свої спогадах детально описував І. Мазепа [17; 18; 19] та О. Доценко [14] та І. Мартос [20].

Стан наукової розробки теми. Історіографією тематики дипломної роботи є праці вітчизняних, діаспорних та зарубіжних істориків. Зокрема серед вітчизняних дослідників значний внесок у розробку теми зробив В. Комар, у працях якого розглянуто військово–політичну співпрацю Польщі та УНР, політику Польщі у Східній Європі та становище українських земель у польських зовнішньополітичних концепціях [40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 39; 67]. Важливими є також дослідження присвячене постаті С. Петлюра, що відіграв важливу роль у заключенні Варшавської угоди 1920 р.

– С. Литвина [56]. Автор використав широку джерельну базу у своєму дослідженні, також цінним є опис будівництва українсько-польського союзу з позицій різних діячів українського національного руху. У своєму дослідженні В. Сергійчука [65] значну увагу приділено зовнішньополітичній діяльності Головного Отамана, українсько-польському союзу 1920 р., а також проблемі міжнародного становища УНР після поразки визвольних змагань. Автор розглядає союз із Польщею як вимушений, але стратегічно необхідний крок українського керівництва в умовах боротьби проти більшовиків. С. Кульчицького [53] глибоко аналізує політичну діяльність Петлюри у ширшому контексті української революції 1917–1921 рр., приділяючи увагу як військово-політичній співпраці з Польщею, так і проблемам української еміграції після поразки УНР.. У своїх працях Р. Пиріг [61, 62] розглянув малодосліджену тематику відносин Української Держави та Польщі. Фундаментальною є праця М. Гетьманчука [33], у якій автор детально зумів розглянути місце України у політиці Польщі та Росії. Детально проблему українсько–польського протистояння та співпраці висвітлено у працях М. Литвина [54, 55, 72], також над цією тематикою працювали О. Красівський [51], І. Лісна [57] та інші [30; 71; 31; 36; 37; 38; 64; 75; 34; 58; 59; 63; 66; 78].

У діаспорній літературі варто відзначити працю Д. Дорошенка [35], що займав посаду Міністра закордонних справ та зумів детально описати процес вирішення Галицької і Холмської проблеми та процес розбудови дипломатичних відносин з Польщею. У працях В. Вериги [69, 70] про Перші національно–визвольні змагання автор визначив місце українсько-польських відносин у цьому процесі. У статті М. Мельника [60] розглянуто міжнародно–правовий аспект українсько–польських відносин у першій половині ХХ ст. та інші [68; 73].

Серед іноземної літератури варто відзначити працю М. Прушинського [74], у ній автор детально описував події польсько–більшовицької війни зі сторони поляків, проте аспект участі українських військ мало розглянутий. А. Тейлор [76] та А. Цьольнер [77] у працях присвячених історії Австро–

Угорщини розглянули передумови та причини початку національних змагань поляків та українців у Східній Галичині та інші [32]

Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, що поєднує аналіз джерел, опрацювання спогадів, газет та політичних договорів, а також аналіз фактологічного матеріалу.

Наукова новизна полягає у спробі комплексного аналізу українсько–польських відносин 1918–1921 рр. від встановлення контактів у період гетьманування Павла Скоропадського до укладання Варшавської угоди та її наслідків. У дослідженні простежено еволюцію цих відносин: від військового протистояння до союзницьких, а також вплив ролі великих гравців світової політики на подальше згортання відносин .

Практичне значення одержаних результатів. Опрацьований матеріал слід використовувати, щоб вивчати становлення українсько–польських відносин у 20 ст. Вони також можуть слугувати основою для вивчення впливу зовнішньополітичних чинників та внутрішньої нестабільності на прийняття стратегічних рішень та для порівняльного аналізу міжнародних відносин у Східній Європі у період після Першої світової війни.

Структура роботи складається з переліку умовних скорочень, вступу, змісту, трьох розділів, використаних джерел (78 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ 1
ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ Й УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО
(29 КВІТНЯ –14 ГРУДНЯ 1918 Р.)

У ході Першої світової війни занепад Російської та Австро–Угорської імперій сформував безпрецедентну геополітичну ситуацію, за якої поневолені народи отримали можливість реалізувати власні національні прагнення. Наприкінці війни, народи Центрально–Східної Європи розпочали активну діяльність зі створення власних держав, визначення кордонів та боротьбу за претензії. Перед українським і польським народами відкрився шанс на здобуття власної державності. Однак попри географічну близькість та спільну боротьбу за виживання в імперських умовах, взаємини між ними не набули швидкої дипломатичної форми. Цей процес ускладнювався насамперед суперечностями щодо Галичини та Волині, а також різним баченням ключових зовнішніх загроз і міжнародного геополітичного становища. Додатковим чинником став соціальний хаос на постімперських територіях, що створював підґрунтя для поширення більшовицьких ідей. За таких умов саме ефективність державотворчих процесів у Польщі й Україні почала визначати не лише їхню власну перспективу, а й стала важливою для великих акторів світової політики.

На початок Першої світової війни польські землі були у складі 3 великих імперій: Німецької, Австро–Угорської та Російської. Кожна із воюючих сторін прагнула використати поляків з користю для себе. Сформувалося два політичні табори – прихильники Антанти або Центральних країн. У листопаді 1914 р. у підконтрольній росіянами Варшаві за ініціативою Народно–демократичної партії (ендеків) було проголошено створення Польського національного комітету. Цей орган мав репрезентувати всіх поляків, а одним із його очільників став Р. Дмовський [68, с. 205–206].

Р. Дмовський, ідеолог ендеків, наприкінці 1915 р., після наступу німців на Польщу, відправився до Великої Британії, щоб заручитися підтримкою країн Антанти у плані польської автономії у складі, створив та очолив Польський

національний комітет 15 серпня 1917 р. в Лозані [71, с. 438]. Цей орган був визнаний як представницький всього польського народу за кордоном. Його політичною доктриною стала ідея інкорпорації – тільки сильна та незалежна Польща, кордон якої буде проходити по “лінії Дмовського” – охоплюючи велику частину білоруських та литовських земель, Полісся, Волині, Галичини та Поділля, спроможна втримати німецький імперіалізм на схід. Решту ж українських земель залишити у складі Російської імперії. Тобто головним ворогом за концепцією інкорпорації Польщі є Німеччина, а Росія – можливим союзником [37, с. 154–155]. У період 1920 – 1926 рр. концепція Р. Дмовського для правочентристських польських урядів стала основною у їхній політиці щодо нацменшин, які населяли Другу Річ Посполиту, передбачаючи їх поступову асиміляцію в польське середовище. Інкорпораційна концепція, була наступницею політики польської династії П’ястів, коли основним вектор зовнішньої політики Польщі був спрямований на захід [45].

На відміну від поглядів Р. Дмовського, Ю. Пілсудський пропонував концепцію федералізму. Ще у липні 1914 р. Ю. Пілсудський організує стрільців в Австро–Угорщині. Його метою було підняття повстання у підконтрольних Росією польських землях. 6 серпня разом зі стрільцями Ю. Пілсудський вирушив за кордон та зумів пройти більше 100 км. до м. Кельце. План із підняттям повстання провалився, тому 5 вересня він перейшов остаточно на службу до Австро–Угорщини, а згодом Німеччини. 20 жовтня Ю. Пілсудський створив Польську Організацію Військову (ПОВ), яка працювала в підпіллі. Її метою було координація сил у визволенні польських земель від Російської імперії [59, с. 55–61]. Отже, від початку війни, Ю. Пілсудський та його прихильники співпрацювали з Центральними державами.

Насправді федералізм був не метою, а засобом досягнення геополітичних цілей відродженої Польщі. Зважаючи на небезпеку з боку Росії, чи то радянської чи то білої, він бажав створити ряд незалежних держав, які б слугували буфером між Польщею та Сходом — від Фінляндії до Кавказу.

Федеративна ідея передбачала не об'єднання, а добровільну співпрацю народів, котрі, подібно до поляків, відчували гніт російського імперського панування [27 с.74–76]. У цій перспективі федералізм, як концепція, що наслідувала політику Ягеллонів, був інструментом геополітичного контролю Центрально–Східної Європи Польщею [47, с. 369–373]. Проте як і Р. Дмовський так і Ю. Пілсудський вважали, що всі західноукраїнські землі – невід'ємна частина Другої Речі Посполитої.

Український політичний рух мав різні зовнішньополітичні орієнтири у підконтрольних Габсбургами та Романовими землями. У Львові 1 серпня 1914 р. члени радикальної, соціал–демократичної та національно–демократичної партії об'єдналися у засновано Головну Українську Раду. Головою було обрано Костя Левицького, видатного українського політика, голову Української парламентської репрезентації. Найважливішим досягненням Ради було утворення українського збройного формування – Українських Січових Стрільців, які склали основу майбутньої Української Галицької Армії (УГА) [64, с. 303–304].

На західноукраїнських землях емігрантами з Великої України 4 серпня 1914 р. було утворено Союз Визволення України (СВУ). Серед її членів були А. Жук, Д. Донцов, О. Скоропис–Йолтухонський та інші. Цей орган репрезентував українців з підросійських земель, а також співпрацював з Центральними державами. А завдяки періодичному виданню «Вісник СВУ» і співпраці з ГУР посилювалася ідея єдності між українцями надністрянщини та надніпрянщини [30, с. 1–4]. Так на початку Першої світової війни українці, що проживали в Австро–Угорщині мали сподівання, що Центральні держави посприяють становленню української державності.

15 травня 1915 р. ГУР було реорганізовано у Загальну Українську Раду (ЗУР). З метою поширити свій вплив на Велику Україну. Головними завданнями нової організації стали: формування вільної, національної держави зі всіх українських земель Російської імперії, а також створення з українських земель Австро–Угорщини територіально–національний автономний край.

Представники ЗУР також прагнули розширення українських прав на Волині та Холмщині. Головним успіхом стало те, що новим намісником Галичини став генерал фон Колярд [73, с. 449]. Намісник був німцем, а отже однаково справедливим до поляків та українців Галичини. Адже до його призначення, цю посаду завжди займали представники Польського кола.

Провідною силою серед українства у Російській імперії було Товариство Українських Поступовців (ТУП). Організація була міжпартійною і закликала українців не підтримувати жодну із воюючих сторін. Зречення останнього імператора Російської імперії Миколи II та проголошення влади Тимчасового уряду 15 березня 1917 р. український рух зустрів з радістю та надією у вільніше майбутнє. Вже 17 березня 1917 р. ТУП створило Центральну Раду – орган, що мав би об'єднати українців та інші народи, що проживали на землях України [73, с. 459]. УЦР продовжила підтримку петербурзького уряду, сподіваючись у відповідь отримати власну автономію.

5 листопада 1916 р. на захоплених німецькими та австро–угорськими військами польських землях було проголошено нову державу – Королівство Польське. Вона мала забезпечити Центральним державам додаткові ресурси для продовження війни. У маніфесті не було чітко визначено кордони нової держави, займала землі колишнього Царства Польського. Королівство Польське планувалося як конституційна монархія з обмеженим суверенітетом і тісним зв'язком з Австро–Угорщиною і Німеччиною. Галичина й і надалі залишалася у складі габсбурзької монархії, проте обіцялося збільшення автономії. Утворену в січні 1917 р. Тимчасова державна рада очолив поміщик В. Немойовський [49, с. 134-136]. Королівство Польське фактично було сателітом Німеччини, утворене заради привернення польського населення у війну, коли фронт мав позиційний характер. Держава–маріонетка не мала визначених кордонів і обмежені політичні структури, через що Королівство не мало великої популярності серед поляків.

Фактично можна вважати початком українсько–польських політичних взаємин 8 квітня 1917 р.. На Українському національному конгресі делегати

ухвалили резолюцію протесту проти заяв Тимчасової Польської державної ради, котра у своїй офіційній декларації, звернувшись до Тимчасового уряду Росії, висунула претензії на частину українських земель [34, с. 342]. Територіальна претензійність сторін стане однією з характерних рис в українсько–польських відносинах.

Уже на початковому етапі своєї діяльності УЦР, а пізніше УНР затверджувала, що Холмщина – невід’ємний край України. Це підтверджується включенням цього регіону до системи представництва у Центральній Раді на рівні з іншими суто українськонаселеними губерніями — по три депутати [35, с. 62]. Це свідчило про визнання цього регіону як українського за етнічним складом і політичним значенням.

Український історик Юрій Макар показав таку демографію Холмщини: поляки – 493 134 (46,7 %), українці — 359 490 (33,7 %) та інші [58]. За підрахунками С. Каретникова, станом на 1 січня 1909 р. на території майбутньої Холмської губернії проживало 896 315 осіб, з яких понад половину (51,76 %) становили «руські», серед яких переважали саме представники малоросійської гілки, тобто українці. До 1915 р., цей край був переважно українським, проте під час відступу російських імперських військ було вивезено близько 2/3 місцевого населення Холмщини, а саме українського. На загальних зборах мешканців Холмщини, що відбувалися у Москві 23 березня і 4 квітня 1917 р, було прийнято декілька рішень, що стосувалися про необхідність у злитті Холмщини та України, і у недопущенні приєднання краю до Польщі [36]. Отже, Холмщина була немоноетнічним регіоном, що стало причиною конфліктів у подальшому визначенні кордонів.

7 листопада 1917 р. було прийнято 3 універсал, УЦР стала УНР, також було окреслено її територіальні межі: «Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки, як що до прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і сумежних губерен і областей, де більшість населення українське, має бути встановлене по згоді організованої волі народів» [11]. Отже в цей час УЦР до кінця так і не могла чітко визначити

власні кордони автономії і приналежність Холмщини. На це також і вплинуло те, що багато українців було вивезено з регіону.

Королівство Галичини та Володимирії було ще однією причиною, що не сприяла мирній дипломатії між Польщею та Україною. Упродовж XIX століття Східна Галичина вирізнялася переважно українським (русинським) населенням, поляки ж вважали цей регіон своїм історичним.

Після Брусиловського прориву частина Галичини та Буковини була захоплена Російською імперією. У новому генерал-губернаторстві було складне становище, через імперську політику, яка мала явний антиукраїнський, грабінницький характер. Вже у березні 1917 р. з прохання УЦР Тимчасовий Уряд назначив Д. Дорошенка на посаду крайового комісара Галичини та Буковини. Його посада мала ті ж права, що й генерал-губернатор. Д. Дорошенко розпочав активну українізацію місцевого адміністративного апарату: на державні посади призначалися українці, відновлювалися українські школи, кооперативи, органи міського та сільського самоврядування. Водночас активізувалася співпраця між галицькими й надніпрянськими українцями. Частина колишніх полонених, які залишилися в Києві, долучилася до політичного життя. Також був сформований Галицько-Буковинський курінь, що воював на боці російської імперії, а пізніше буде однією з найбоєздатніших частин Перших українських визвольних змагань [73, с. 462–463]. Отже, видно, що попри вікову роз'єднаність, українці Надніпрянської і Надністрянської України відчували те, що вони один, єдиний народ, якому потрібна власна держава.

16 липня 1917 р. було прийнято Статут Генерального секретаріату. За ним було визначено, що саме перед УЦР завдання привести Україну до автономії, а також створено Генеральний секретаріат – вищий орган управління. Під 4 пунктом міститься примітка у якій зазначається: «Примітка: при секретареві в справах національних назначається три товариші секретаря – від великоросів, євреїв і поляків. Товариші секретаря по ділах своєї нації мають право докладу і рішального голосу по цих справах в Генеральному секретаріаті. Товариші

секретаря в справах національних затверджуються Комітетом Ради» [5, с. 179]. Створення Генерального секретарства польських справ відбулося у наслідок вимог Тимчасового уряду про входження національних меншин до УЦР.

Характерною рисою польської присутності у структурах УЦР було те, що переважали не соціалістичні партії, а Польська демократична центральна на Україні. Ця організація об'єднувала ліберально-демократичні течії та виступала за незалежність як Польщі, так і України, а також за встановлення дружніх міждержавних зв'язків. Завдяки ініціативі ПДЦ на посаду Генерального секретарства з польських справ було призначено адвоката М. Міцкевича. Головним завданням польського відділу було налагодження функціонування польських освітніх закладів та підтримка польських біженців. Незважаючи на нетривалий час існування, Міністерству (з 13 січня 1918 р.) вдалося налагодити належну взаємодію з українською адміністрацією [63, с. 105–108]. Проте, у квітні 1918 р. гетьманський уряд ліквідував це Міністерство.

Вперше гострий територіальний конфлікт між Україною та Польщею стався на дипломатичному рівні в ході підписання Берестейського мирного договору, укладеного між делегатами від УНР та Четверного союзу 1918 р. До української делегації на чолі з В. Голубовичем увійшли Олександр Севрюк, Михайло Полоз, Микола Левитський, Микола Любинський та Сергій Остапенко. Спочатку для делегації головним завданням було стежити за діями більшовиків, що також були на мирних переговорах, не визначаючи якоїсь чіткої сторони [34, с. 168–169].

Перед початком переговорів, між українськими делегатами та Михайлом Грушевським відбулася зустріч. Голова УЦР дав вказівку, щоб у Бресті делегація відстоювала приналежність не тільки Холмщини і Підляшшя, а й українських земель Австро-Угорщини – Східної Галичини, Закарпаття та Буковини. Якби цісарська делегація не погодилась б з цим, то потрібно тоді встати на позицію створення широкого автономного краю з українських

етнічних земель [35 , с. 215–216]. Таким чином, позиція УНР з невизначеності перетворилася на стійку ідею єдності українських земель.

Проблема становища західноукраїнських земель було порушено 16 січня 1918 р. між делегаціями УНР та Австро–Угорщини. 19 січня цісарська делегація на чолі з О. Черніном була змушена погодитися про створення окремої української провінції з Східної Галичини та Північної Буковини, через харчову кризу в середині імперії. Щодо Закарпаття австрійська делегація відмовилась йти на поступки. 22 січня 1918 р. відбулося засідання, яким керував цісар Карл I на якому обговорювалася перспектива утворення української провінції. О. Чернін та Е. Зайдлер фон Фойхтенег, мінстр–прем'єр Цислейтанії, виходячи зі складного становища монархії, погоджувалися на утворення нового краю. Проте щоб ослабити опозицію поляків, якщо УНР отримає Холмщину та Підляшшя, вимагали надання автономії полякам. Проти розділення королівства Галіції та Володомірії виступили міністр економіки граф Стефан Буріан фон Раєч та прем'єр міністр Транслейтанії Шандор Векерле, який запропонував зробити пункт розділу Галичини таємним. Цісар Карл I вирішив піти на поступки українській делегації [34, с. 179–181].

Австрійська сторона дала згоду на приїзд до Берестя двох делегатів зі Східної Галичини. Першим був Микола Залізник – лідер Закордонного комітету Української партії соціалістів–революціонерів. Іншим представником став Микола Василько, український посол у Рейхсрату. Розраховували, що їхнє перебування допоможе досягнути швидшої згоди з українською делегацією. Ці обидва діячі, відомі своїми антиросійськими поглядами, відстоювали українські позиції, водночас працюючи на користь Австро–Угорщини. Микола Василько радив українській делегації ультимативно вимагати створення в Австро–Угорщині такого краю, де влада буде належати українцями, від ідей про повне приєднання західноукраїнських земель відмовляв, оскільки це б ніколи не прийняла австрійська делегація [61, с. 222]. Отже, позиція українців Австро–Угорщини була компромісною.

30 січня відновилися мирні переговори у Бресті. Зважаючи на скрутне положення України у війні проти більшовиків, німецька та австрійська делегація запропонувала підписати негайний мир, де встановлювалися дипломатичні відносини між країнами та зобов'язує УНР доставити 1 млн. т збіжжя до Австро–Угорщини та Німеччини. У ніч з 8 на 9 лютого 1918 р. був підписаний остаточний договір. Він включав пункти про обов'язок Центральної Ради поставляти сільську продукція Центральним Державам, встановлено дипломатичні відносини між країнами та збройна допомога у відновленні влади УНР на всій українській землі, яку окупували більшовики. Також німецькі дипломати погодилися передати частину Підляшшя та Холмщини до УНР. Остаточне формування кордонів з Польщею мало бути визначено Комісією на основі “етнографічних відносин і бажань людності”. Кордон між УНР та Австро–Угорщиною мав проходити по довоєнній лінії з Російською імперією (див. додаток А). Проте був таємний пункт за якими цісарський уряд мав створити зі Східної Галичини та Буковини окремий український коронний край [75, с. 75–77]. Отже, за цим мирним договором у територіальному питанні Центральні держави пішли на поступки УНР.

До участі у перемовинах у Бресті делегатів від Польського королівства німці не допустили і у обговоренні “польського питання” отримали відмову [78, с. 61]. Підписання Берестейського мирного договору сколихнуло польське суспільство, зокрема через приєднання до складу України спірних земель Підляшшя та Холмщини. Польська громадськість сприйняла це як «новий поділ Польщі».

О. Севрюк, очоливши українську делегацію у Бресті після Всеволода Голубовича, отримав один з двох примірників таємного договору з Австро–Угорщиною. Перебуваючи у Відні, Севрюк, діючи необачно, продемонстрував документ представникам української громади. Австро–угорський міністр закордонних справ Оттакар Чернін оперативно вилучив примірник, однак інформація про зміст угоди вже стала відомою польській стороні. Це

спричинило подальше зростання напруженості у польському суспільстві та поглибило негативну реакцію на Берестейський договір [35, с. 216].

Прем'єр–міністр тимчасового варшавського уряду Ян Кухажевський в знак протесту пішов у відставку, а Польська Регентська рада 13 лютого 1918 р. офіційно заявила про невизнання умов договору. У відповідь мирному договору польські політичні кола організували акції протесту, загальний страйк у Варшаві, Кракові та Львові, а також вуличні демонстрації [69, с. 357]. 12 лютого у Люблін та Галичині відбулися протести проти договору. Люблинський генерал–губернатор Станіслав Шептицький подав у відставку. Крім мирних протестацій, у Кракові було розтрощене німецьке консульство [32, с. 17]. У наслідок частина пропольських політиків розчарувалася у Відні і змушена переглянути власні погляди.

Польська II бригада генерела Ю. Галлера перейшла на землі України, відмовившись виконувати накази австрійського генштабу. У спробі сполучитися з II польським корпусом, що перебував на Поділлі, проте більшість були роззброєні німецькими військовими. Лиш деяка частина поляків на чолі з Ю. Галлером зуміла утікти до Сибіру, де переправилися до Франції [71, с. 441]. Тим самим остаточно як у польському громадському житті так і військовому відбулася зміна орієнтації на Антанту. Тоді як через геополітичні фактори УНР притримувалася боку Почвірного союзу.

4 березня 1918 р. через сильну давку зі сторони Центральних держав, О. Севрюк підписав заяву у якій кордон з Польщею проходитиме східніше, а комісія мала складатися з представників Польського королівства, Четверного союзу та УНР на основі рівноправних умов [34, с. 341].

УНР після повернення до Києва виявилася неспроможна здійснити важливу земельну реформу. Центральна рада прагнула соціалізації землі, тим самим привернувши на свій бік широкі сільські маси. Цей крок викликав великий супротив не тільки серед середніх селян та великих землевласників, а й німців та австрійців, чиї війська перебували в Україні. Німецький посол А. Мумм у розмові з М. Ковальським, міністром земельних справ і харчувань

УНР, застерігав, що реформа шляхом конфіскації земель призведе до стихійного безвладдя [75, с. 83–85]. Ще з однією проблемою з якою зіткнулася молода республіка стало неможливість організувати постачання збіжжя до Центральних держав за Берестейським договором. Все це підштовхувало німецькі окупаційні сили привести до влади в Україні більш консервативну силу. 29 квітня на Хліборобному Конгресі було обрано Гетьманом України – Павла Скоропадського [73, с. 487–490].

Австро–угорський уряд так і не зумів подолати внутрішньополітичну кризу, яку викликав таємний пункт про розділ Галицько–волинського князівства на польський та український краї. Польська фракція в Австро–Угорському уряді “Коло” мала великий вплив. 22 червня 1918 р. фракція оголосила вотум недовіри кабінетові міністр–президента Цислейтанії Ернесту Зайдлеру через його рішення про утворення окремого українського коронного краю. Угорська сторона також негативно сприймало ідею української автономії, турбуючись про початок заворушень русинів, що проживали на Закарпатті. Транслейтанський посол граф Батіяні на початку червня вніс зміну до первинного тексту про пункту Галичини. Єдиним вирішенням цієї внутрішньополітичної кризи було анулювання таємної умови данної у Бресті [34, с. 283–284].

У квітні було призначено нового міністра зовнішніх справ графа Буріан фон Раєч Стефана, який був прихильником австрійського вирішення польського питання. Він пообіцяв польському “Колу”, що австрійський уряд не буде відокремлювати з Галицько–Волинського князівства українського краю [35, с. 217]. Отже, територіальні вимоги УНР у Брест–Литовському мирному договорі ніяка зі сторін Центральних держав виконувати не збиралася.

З метою анулювання таємного пункту Берестейського договору, 4 та 6 липня 1918 р. граф Йоганн Форгач, представник австро–угорського МЗС прибув гетьман Павла Скоропадського. Отримавши фактичну згоду, 16 липня у Берліні було скасовано таємну домовленість, закріплену в додаткових протоколах до Берестейського миру. Це рішення викликало хвилю обурення

серед українського суспільства — як у Галичині, де його сприйняли як зраду національних інтересів, так і на Наддніпрянщині, де значна частина політичного активу симпатизувала ідеї єдності всіх українських земель. 3 серпня під час зустрічі з Йоганном Форґачем Павло Скоропадський був обурений тим фактом, що про анулювання договору дізналося українське суспільство [38, с. 7–8].

З листа–протеста В. Липинського, українського посла у Відні, 28 липня 1918 р. «Нарешті, я дозволяю собі висловити думку, що, на мій погляд, факт протесту нічим не шкодить інтересам Австро–Угорської Монархії, бо, так само як тепер політика Австрії, кермована бажанням консолідації добрих відносин з Україною, вимагає анулювання таємного договору, так само може прийти момент, коли ця сама політика вимагатиме його відновлення, і оттоді то таємна протестанція мого уряду може стати базою для відновлення традиційної політики.» [13, с. 48]. Як видно з листа В. Липинський намагався справу таємного пункту зрівняти з визначенням польсько–українського кордону. Проте німці також не були у цьому зацікавлені і величезний здобуток Берестейського мирного договору так і залишився на папері.

Австро–Угорщина схилилася до вирішення долі східних земель, переважно зважаючи на польські інтереси, що спонукало її до односторонніх дій стосовно Галичини та Холмщини. Українське Міністерство закордонних справ, зрозумівши це, 12 червня 1918 р. вручила Відню ноту протесту (див. додаток Б). До моменту укладення мирної угоди Холмщина перебувала під спільним німецько–австро–угорським контролем. Після ж ратифікації договору уряд України скерував призначеного ним представника на Холмщину та Підляшшя, і той зміг розпочати діяльність на землях, підпорядкованих Німеччині. Однак австро–угорська влада на своїх теренах не тільки заблокувала допуск українського комісара, а й фактично змінила попередній устрій управління, спрямувавши розвиток краю на користь «Польського кола», що стало ще одним порушенням хлібного мирного договору [35, с. 154–156].

Із приходом Д. Дорошенка 20 травня 1918 р. на посаду Міністра закордонних справ Української Держави, українська дипломатія помітно активізувалася на світовій арені. Новопризначений голова зовнішньополітичного відомства мав на меті зміцнення міжнародних позицій України як суверенної держави, а також поглиблення вже налагоджених зв'язків з тими країнами, з якими було досягнуто домовленостей завдяки Берестейському мирному договору. Разом із цим, важливим завданням було ініціювання дипломатичних відносин із державами, що дотримувалися нейтралітету, та представниками держав Антанти, що мусило посприяти міжнародному визнанню Української Держави та формуванню її статусу як самостійного гравця у майбутньому світовому порядку [62, с. 426–429].

Серед держав, із якими Українська Держава бажала встановити дипломатичні зв'язки була і Польща. 20 жовтня 1918 р. засновано українську дипломатичну місію другого розряду у Варшаві, на яку виділили кошти у розмірі 31 222 карбованців для її утримання. Керівником української представницької місії було призначено О. Карпінського, котрий обіймав посаду товариша генерального секретаря внутрішніх справ УНР. Наступним етапом у розбудові консульської системи стало призначення Сергія Нілуса на посаду віце-консула у Лодзі 26 листопада 1918 р., а вже 29 листопада йому було доручено тимчасово виконувати функції генерального консула у Варшаві [34, с. 344].

Щодо становища польської меншини в Українській Державі згідно з повідомленням «Державного вісника» від 14 липня 1918 р., уряд асигнував кошти з державної скарбниці на організацію тримісячних курсів для вчителів польських шкіл у Києві, Вінниці та Житомирі, що свідчило про визнання освітніх потреб польської громади та спробу інтегрувати її в систему державної політики у сфері освіти [28]. Тим часом сам гетьман Павло Скоропадський у власних спогадах підкреслював, що поляки могли б виявитися корисними Україні у сфері культури, проте він зауважував на амбіціях польської політичної еліти щодо володіння значними територіями Правобережної

України. Найбільш напруженим моментом у їхніх стосунках він бачив питання Холмщини. При цьому Скоропадський погоджувався, що з точки зору етнічного складу північна частина цієї області могла б стати об'єктом певних компромісів на користь Польщі, хоча у своїй суті ця проблема залишалася невирішеною [24, с. 283].

Зі спогадів Д. Дорошенка, можна дізнатися, що Польське Королівство надіслало 7 жовтня 1918 р. до Києва свою дипломатичну місію на чолі з С. Ваньковичом, дідичем з Білорусі. У його компетенцію входило встановлення дипломатичних відносин між Польщею та Україною [13, с. 16–17]. Разом з ним було відправлено грамоту, що адресувалася пану гетьману П. Скоропадському. У документі польська сторона офіційно повідомляла про призначення С. Ваньковича надзвичайним посланником і повноважним міністром при Українській Державі [60, с. 85]. У тексті підкреслювалося прагнення якнайшвидше встановити дипломатичні контакти між Польщею та Україною, а також декларувалася надія на мирне й дружнє співіснування двох народів (див. додаток В).

2 грудня 1918 р. С. Ванькович запросив дозволу для відкриття чотирьох польських консульств, генерального у Києві, а також у Харкові, Одесі та Єлизавитграді. Хоч прохання і було прийняте, однак події, що відбувалися на українських землях зробили нездійсненим реалізацію даного звертання. А саме розгортання контрперевороту проти третього уряду Гетьмана Павла Скоропадського 14 листопада, а також початок другої радянсько–української війни, що почалася 17 листопада 1918 р. Через цю причину також не було реалізовано відкриття українського посольства в Польщі. Однак польський посол все ж встиг віддати П. Скоропадському грамоту за 26 жовтня 1918 р., у якій говорилося про потребу у мирному співіснуванні обох народів [34, с. 344–345].

Польський посланник С. Ванькович у переговорах з урядом Української Держави зосереджувався передусім на питаннях польських біженців і військових формувань. У листопаді 1918 р. Рада міністрів погодилася виділити

фінансову допомогу польським біженцям та надати позику польській дипломатичній місії в Києві. Осіб польського походження, які бажали повернутися на батьківщину, звільняли від служби в українській армії. Паралельно український уряд дозволив формування польських військових підрозділів на Волині та забезпечував їх обмундируванням і спорядженням. Проте, уряд Павла Скоропадського намагався обмежити політичну активність Польського національного комітету. У цей же період гетьманський уряд призначив М. Скорописа–Йолтуховського генеральним комісаром Холмщини й Підляшшя, однак реалізувати українську адміністрацію на цих землях не вдалося через встановлення там польського військового контролю [34, с. 345–348]. Після поразки Центральних держав міжнародні позиції Української Держави різко послабилися, тоді як відновлена польська держава отримала підтримку Антанти, що остаточно змінило співвідношення сил у боротьбі за спірні прикордонні території.

М. Мельник у своїй праці «Українська держава 1917–1920 років у світлі міжнародного права» спростовує думки про те, що обмін послами це було фактичне або навіть юридичне визнання Української Держави Польщею і навпаки. Насправді на той момент лише держава Павла Скоропадського виступала реальним суб'єктом міжнародного права, тоді як польська державність на чолі з Регентської Ради перебувала в процесі відновлення і була офіційно проголошена лише 11 листопада 1918 р, тому Україна не могла його визнати на міжнародно–правовій основі. Також і Польща не могла визнати Україну, оскільки не була країною. Отже, дипломатичний контакт між Києвом і Варшавою восени 1918 р. був радше політичним жестом і спробою встановлення майбутніх міждержавних відносин, ніж актом взаємного міжнародно–правового визнання [60, с. 86].

Отже, укладення Берестейського мирного договору стало важливою подією, яка вплинула на взаємини України з Польщею. Спірність земель Східної Галичини загострило на початках становлення відносин між Україною та Польщею. Проте вже після анулювання таємної угоди щодо створення

окремого українського коронного краю, за часів Гетьманату Скоропадського почалося поступове налагодження відносин. Водночас на характер цих відносин суттєво впливала позиція Регентської Ради, яка не була зацікавлена в існуванні незалежної Української Держави, оскільки її поява означала б фактичне оточення Польщі сферою німецького політичного впливу. Додатковим чинником напруження залишалися суперечливі претензії сторін на Холмщину та Підляшся, які розглядалися як важливі стратегічні й етнополітичні території. Однак завершити процес інституційного оформлення українсько–польських дипломатичних відносин не вдалося: створення повноцінних посольств було перервано повстанням Директорії й падінням гетьманського режиму наприкінці 1918 р.

РОЗДІЛ 2

ПОЛЬСЬКО–УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 1918–1919 РР

Наприкінці жовтня 1918 р. Австро–Угорська монархія вступила в етап остаточного колапсу. Під тиском внутрішньої кризи, поразок на фронтах та впливу 14 пунктів президента США Вудро Вільсона, зокрема положення про автономний розвиток народів імперії, народи імперії Габсбургів один за одним почали проголошувати створення національних держав. Угорщина вже 17 березня відмовилася брати участь у планах реформ імперії, а 28 жовтня в Празі відбувся переворот, після якого чеська національна рада перебрала владу. Одночасно, на фронтах Італії австрійські війська масово капітулювали. Під ударом союзників імперія втрачала контроль над територіями, а 3 листопада 1918 р. було підписано умови капітуляції. Всередині імперії утворювалися тимчасові національні уряди, які перебирали владу в регіонах. 12 листопада було проголошено Німецько–австрійську республіку, а за день до цього останній імператор Карл I зрікся від участі в державних справах, що стало символом завершення існування тривалої Габсбурзької монархії [77, с. 476–477].

Королівство Галичини та Володимирії було одним із коронних країв Австро–Угорщини на теренах якого проживало багато народів, але основний відсоток становили українці та поляки. Через це можна поділити край на західний, де в більшості проживали поляки та східний, де – українці. У 1910 р. серед населення, поляків було 4, 75 мільйонів поляків, а українців – близько 3 мільйонів [76, с. 258]. Львівський, Перемишльський, Тернопільський, Станіславівський, Коломийський, Самбірський та інші округи мали українську етнічну більшість. За переписом 1849 р. чисельність населення в регіоні зросла до понад 3, 1 мільйона, з них українці становили приблизно 71 %, поляки – 21 %, євреї – майже 8 %, а німці – менше як 1 %. Водночас у міському середовищі, зокрема в таких містах як Тернопіль чи Станіславів, значну частину мешканців становила єврейська громада [70, с. 137]. Тобто, українське населення жило переважно на селі у Східній Галичині.

Усвідомлюючи неминучий занепад Австро–Угорської імперії, польський та український політичні рухи активізувалися в Галичині. Ці два народи діяли не тільки по окремоті, а й у суперечності. Через історичне минуле, а також обопільну претензійність на Східну Галичину. З жовтня 1918 р. почався період політичного загострення між цими двома національними рухами у боротьбі за подальшу долю коронного краю.

7 жовтня 1918 р. Рада Регенства, уряд Польського королівства, створений Центральними державами на окупованих польських землях, опублікувала маніфест у газеті «Монітор Польські», у якому проголошувалася незалежність Польщі. Рада Регенства розпускала, для формування нового уряду. У маніфесті також проголошувалися цілі зовнішньої та внутрішньої політики «Щодо Польщі, ці принципи ведуться до утворення незалежної держави, яка охоплює всі польські землі, від моря до моря, з політичною і господарською незалежністю, а також із територіальною недоторканністю, гарантованою міжнародними договорами.» [12]. Із цього маніфесту стає зрозуміло, що територіальна проблема гарантовано приведе до польсько–українського конфлікту.

В кінці Першої світової війни український політичний рух підавстрійських земель пройшов трансформацію у поглядах щодо самостійності українських земель. Попри підтримку українцями Галичини Австро–Угорщини, віденський уряд посприяв розірванню таємного протоколу Брест–Литовського договору, а також пропольська орієнтацію у питаннях управління краєм, засвідчили небажання Відня враховувати українські національні інтереси. Це дало підстави українським політичним колам зрозуміти, що подальше вирішення долі регіону відбуватиметься на користь Польського Кола.

Активізація польського руху у Східній Галичині примусила до рішучості українських депутатів австрійського парламенту. У виступах на парламентських засіданнях у Відні 4–11 жовтня 1918 р. Є. Петрушевич, К. Левицький та С. Вітик чітко окреслили межі можливого компромісу

українського політичного руху з Віднем. Вони наголошували, що відмову уряду від поділу Галичини позначить остаточну втрату українцям перспектив національного розвитку в межах габсбурзької монархії. За таких умов українські парламентарі відкрито заявили про орієнтацію на об'єднання українських земель з Українською Державою. Водночас, польські парламентарі звернулися до імператора Карла I із заявою про те, що не є більше частиною Австро–Угорщини і мусить бути приєднана до Польщі [57, с. 33–34].

16 жовтня 1918 р. імператор Карл I звернувся до громадян Австро–Угорщини маніфестом, який прозвали «народним». Цісар прагнув перетворити імперію на федерацію, де кожен народ, що проживав на певній землі, міг утворити власний державний об'єкт. Водночас він говорив про те, що приєднання польських областей Австро–Угорщини до Польщі не підлягає сумніву [2, с. 174–175]. Українська репрезентація у Відні на чолі з Є. Петрушевичем єдина з представників національних меншин в Австро–Угорщині підтримала проєкт перебудови імперії на федеративних принципах Карла I. Така позиція пояснювалася тим, що українці сподівалися за лояльність буде утворено український коронний край [31]. Однак, усвідомлюючи неминучий занепад Австро–Угорської імперії та зростання загрози з боку польського національного руху, українські політичні сили на більш радикальні позиції.

18 жовтня 1918 р. у відповідь польським елітам у Львові було прийняти статут УНРади. Наступного дня було оприлюднено зміст у газеті «Діло». УНРада проголосила про створення Української Держави на всіх землях Австрії та Угорщини, де частка українців переважала [8]. Водночас більшість членів Ради, зважаючи на ще чинний державний порядок, обмежилися проголошенням українського державного права без негайного розриву з Австро–Угорщиною. Тим самим галицькі політики сподівалися, що вони зможуть мирним шляхом проголосити власну державність. Проте не зважали на те, що для поляків Східна Галичини мала стати частиною відновленої другої Речі Посполитої.

28 жовтня 1918 р. у Кракові 23 депутати австрійського парламенту утворили Польську ліквідаційну комісію. Мета цього органу була представляти інтереси відроджуваної польської державності. Уже наступного дня комісія надіслала офіційні ноти прем'єр – міністру Цислейтанії Генріху Ламмашу та австрійському наміснику Галичини й Володимирії Карлу фон Гейну, повідомивши про призначення Вітольда Чорторійського новим губернатором коронного краю та про необхідність переобрання місцевих органів влади [54].

30 жовтня Є. Петрушевич та І. Горбачевський провели переговори з міністром–президентом Г. Ламмашем, однак з протоколів за 31 жовтня, можна зрозуміти, що домовленості досягти не вдалося, австрійський намісник Галичини та Володимирії відмовився передавати владу українській стороні (див. додаток Д). Після цього Є. Петрушевич заявив про необхідність самостійного вирішення українцями своєї політичної долі. Того ж дня УНРада під проводом К. Левицького засудила діяльність Польської ліквідаційної комісії, як посягання на суверенні права української державності та закликала місцеві органи влади не виконувати її розпорядження. Паралельно було розроблено план формування власних збройних сил із фронтових частин австро–угорської армії, де були українці, а легіон Січових Стрільців мав стати за основу нового війська [55, с. 32].

Формування Української військової організації у Львові розпочалося на початку вересня 1918 р., як ініціатива групи українських старшин габсбурзької армії. Військовим центром став Центральний військовий комітет, до якого входили старшини львівської залоги, а саме Іван Рудницький, Теодор Рожанковський, Дмитро Вітовський (очолює ЦВК 20 жовтня) та інші. Метою комітету було організація та агітація серед українських військових формувань австро–угорської армії в єдину силу, що б мала боротися за українську державність з її ворогами. ЦВК співпрацював з українською політичною силою Східної Галичини. Було створено спеціальну комісію, що мала налагодити відносини з ЦВК, до якої увійшли : С. Томашівський, В. Охриович, С. Баран та інші [52, с. 40–41].

Важливою подією для ЦВК стало прибуття військових УСС, які вступили до лав комітету. Вони мали значний військовий досвід і практику участі в українських національних структурах. Невдовзі склад ЦВК було розширено за рахунок молодших старшин стрілецьких куренів, що дало змогу зміцнити оперативну та організаційну роботу. Наприклад Дмитро Паліїв, зі слів Степана Ріпецького, виконував функції організаційних референтів і здійснив покращення діяльності ЦВК, поширивши її вплив на ширші території Галичини, поза межі Львову [23, с. 22].

Основу майбутніх українських сил становили підрозділи піхотних полків, укомплектовані переважно вихідцями зі Східної Галичини. До організації також долучилися офіцери й вояки, які повернулися з російського полону й мали досвід служби в українських військових формаціях Наддніпрянщини. Організація комітет відбувалася таємно, оскільки Відень намагався придушити революційні хвилі всередині імперії. Наприклад, було вислано два полки – 15 та 19 зі Львову. До середини жовтня 1918 р. комітет встановив контроль над більшістю українських підрозділів львівського гарнізону й розробив план переходу влади до української сторони шляхом збройного виступу. Станом на 25 жовтня 1918 р. перебувало у Львові 2400 українських вояків і лише 60 старшин [52, с. 42–44].

Проте основні бойові українські сили – легіон УСС перебували у Чернівцях. 1 листопада Д. Вітовський відправив депешу коменданту легіону Осипу Бушкованому із вимогами про термінову відправку стрільців до Львова. З мемуарів Василя Вишиваного : «Коли Бушкований виїхав до Львова на поміч нашим військам з вишколом із гуцульською сотнею (мене заступав сотник Микитка), збудили мене в ночі і сказали, що дальші частини УСС не хочуть їхати до Галичини, бо думають, що там усе добре, а тут Румуни можуть забрати Буковину» [21]. Отже, через важку військово–політичну ситуацію у регіоні, не всі підрозділи УСС були організовано відправлені на допомогу українцям у Львові.

У Вижниці 20 жовтня 1918 р., на зборах офіцерського складу Легіону УСС, де був присутній І. Рудницький, прийняли ухвалу про передачу управління Комісаріатом сотникові Дмитру Вітовському, що користувався великою повагою серед стрілецтва. Архікнязь Вільгельм Габсбург підтримав це рішення, коли зустрічався з Рудницьким у Чернівцях. Проте, оскільки Вітовський затримався з прибуттям до Львова, двадцять сьомого жовтня Національна Рада тимчасово поклала виконання функцій голови Комісаріату на поручника Петра Бубелу. Д. Вітовський прибуде до Львова 30 жовтня і, завдяки своїй популярності та авторитету, швидко зумів очолити хвилю революції [55, с. 35].

31 жовтня була остання спроба мирного відокремлення Східної Галичини українцями. Делегація УНРади прибула до намісника Королівства Галичини і Володимирії Карла Гуйна з вимогою передати їй владу у Східній Галичині. Проте австрійський підданий відмовив у вимогах українцям. Також заявив, що відмовив і польській стороні у передачі власних повноважень. Залишившись на позиції того, що цісарський край має залишатися лояльним Відню, доки мирна конференція не вирішить подальшу долю регіону, щоб не дати розгорнутися війні між поляками та українцями. У разі ж повстання вірні наміснику полки мали б подавити заколотників. Однак, за деякими чутками Гуйн 1 листопада мав передати повноваження польському князю Чарторийському [34, с. 25].

Того ж дня у Відні відбулося два урядові зібрання, де обговорювалося становище Східної Галичини, реагуючи на запити поляків та українців стосовно передачі їм адміністративного контролю. Під час першого зібрання Кабінет міністрів дав згоду на те, щоб управління колишнім цісарським краєм перейшло до польських представницьких органів. Водночас, вони підтвердили право українців на формування власної державності, проте без чіткого окреслення кордонів. По суті, такий підхід зберігав за поляками адміністрацію над усією Галичиною. На вечірньому ж засіданні, зважаючи на відмову української сторони погодитися на запропоновані умови, уряд погодився лише на обмежені поступки, а саме: дозволити призначати українців на керівні

посади у сфері управління, фінансів, суду та залізниць у тих повітах, де домінувало українське населення. Таким чином Відень не зумів остаточно вирішити долю Галичини і Володимирії так, що б обидві сторони: українці та поляки були задоволені [52, с. 53–54].

Таким чином, слабкість габсбурзького уряду в питанні формування західноукраїнської держави на теренах Східної Галичини, де була більша частка українців, а також не бажання йти на реальні територіальні компроміси як українців так і поляків переміщало вирішення проблеми від політичної площини до військової.

У Східній Галичині на момент 1 листопада не було жодного польського полку. Більшу частину польських формувань ще австрійська влада відправила за межі регіону. Залишки ж були обеззброєні та інтерновані українцями. Тому очолили боротьбу таємні військові організації, що діяли по всіх польських землях. До організацій входили політично свідомі цивільні, які були загітовані та колишні польські легіонери. У Львові діяло 3 польських військових організацій. Вони різнилися політичними орієнтаціями, тактиками, однак мали спільну мету – незалежна Польща.

Першою таємною організацією Польська Організація Військова. Про її таємничість Чеслав Мончинський згадував так: “майже кожна дитина її знала”. Навколо неї гуртувалися легіонери 1-ї бригади, тобто пілсудчики. Її керівником спочатку був Ю. Пілсудський, проте після його ув’язнення німцями, новим став полковник Ридз–Смігли. Керівником у окрузі був поручник Людвік де Лаво, духовним ж керівником був доктор Швітайський. ПОВ мала залежні інші організації. Наприклад, «Вольность», яка об’єднувала польських офіцерів австрійської армії, у Львові таких було 60, частина яких належала до ПОВ. Була також залежна жіноча організація, якою керувала Буйвід Тшебіцька. Чисельність ПОВ, за оцінками Ч. Мончинського, була 300–400, однак як сам зазначав число завищене [27, с. 34–37].

Друга організація Польського Корпусу Допомогового об’єднувала колишніх військових і офіцерів цього корпусу. Їхня орієнтація була на

Регентську Раду. Вони вважали, що Центральні держави будуть йти на поступки і утворять Польську державу. Керівником організації був полковник Владислав Сікорський, через що її членів у середовищі польського підпілля називали «сікорчиками». Втім, ця структура залишалася малочисельною та організаційно слабкою, насамперед через відсутність широкої суспільної підтримки, що пояснювалося непопулярністю самої Регентської Ради серед польського населення. Також цією організацією не були задоволені інші законспіровані військові, оскільки «сікорчики» назвали себе польським військом, через те, що вони були вірні Регентській Раді [52, с. 88].

Найчисельнішою таємною військовою організацією у Львові була Польські Кадри Військові. Організація 21 жовтня налічувала понад 500 осіб . Саме на ПОВ та ПКВ можна було покладати польським політикам реальні сподівання у планах щодо потенційного захоплення та подальшої оборони Львова. Ця організація складалася переважно з вояків та офіцерів польського походження, які служили у військових формуваннях держав Троїстого союзу, а також із громадських діячів, залучених до таємних національно–визвольних організацій. Їх об'єднувало переконання в те, що відновлення польської державності неможливе разом із державами–загарбниками, звідкіля й впливала нагальна потреба готуватися до незалежних бойових операцій [52, с. 88].

Структура польських військових угруповань являла собою ієрархічну модель управління, де вищий орган у центрі здійснював нагляд за діями, що відбувалися на рівні областей, повітів та земель. Комплектування особового складу проводилося виключно серед тих, хто пройшов офіційне зарахування до лав організації, тоді як верховне керівництво знаходилося в руках невеликої групи лояльних активістів. Функціонування цих формувань відбувалося під покровом абсолютної таємності, адже вони розгорнули свою діяльність на теренах держав Центрального блоку, причому значна частина їхнього особового складу перебувала на контракті у військових формуваннях цих імперій. Львів перетворився на епіцентр цієї комунікаційної системи: тут діяли

штаби, відповідальні за місто, повіт та всю Східну Галичину, а безпосередньо перед початком воєнних дій було сформовано окремий міський командний пункт. Окрім формального членства, ці організації спиралися на широке коло прихильників серед політичних та громадських діячів, що дарувало їм суттєву вагу у польському соціумі зразка 1918 р. [27, с. 35–37].

Упродовж жовтня перемовини щодо узгодження спільних дій у Львові велися між ПОВ та ПКВ. Проте, через внутрішні політичні розбіжності, ухвалення остаточного рішення затягнулося. Лише 31 жовтня, коли стало очевидно, що збройного протистояння не оминати, обидві сторони домовилися та обрали єдиного командувача польськими силами у Львові, ним став Чеслав Мончинський, капітан запасу австрійської армії. На цій нараді польські лідери отримали звістки про перші дії українських підрозділів у львівських казармах, що спричинило негайну зміну місця проведення наради та перегляд раніше напрацьованих планів. Зваживши на захопленні кількох ключових точок власні незначні ресурси поляки відмовилися від наміру одночасно опанувати всі військові об'єкти. Натомість, вони сфокусували сили на західному районі Львова, неподалік від залізничного вузла та арсеналів зі зброєю. Незважаючи на дефіцит озброєння, польські структури мали значну фінансову підтримку, що дозволило їм вже тієї ж ночі почати збір своїх прибічників для укріплення обраних позицій [52, с. 90–91].

31 жовтня відбулася нарада УНРади, де Д. Вітовський зумів переконати її представників у потребі та можливості збройно зайняти Львів. О 4 ранку 1 листопада 1918 р. українські військові розпочали виступ. Попередньо було домовлено про те, що австро–угорські військові частини не будуть приймати участі у сутичках та займуть нейтральну позицію. Українські стрільці зайняли головні об'єкти Львова без жодних втрат. Проте чисельність українського війська у Львові виявилася меншою, ніж передбачалося: 60 офіцерів та 1400 солдат. Також сам план захоплення міста не був детально пропрацьований, що пізніше стане одним із ключових факторів втрати міста українцями [34, с. 27–28].

У ніч на 1 листопада 1918 р. українські військові структури розпочали загальногалицьку операцію з перебрання влади. Окружні військові осередки українців та новостворені ними формування взяли під контроль адміністративні будівлі у Коломиї, Станіславові, Тернополі, Стрию, Самборі, Дрогобичі, Бережанах, Перемишлянах, Косові, Снятині, Жовкві, а також низці районних центрів. У багатьох сільських громадах управління перейшло до рук місцевих українських мужів та духовних наставників, котрі організовували осередки та підтримували лад. У Коломиї загін під командуванням сотника Г. Коссовського захопив місто, роззброївши тамтешній гарнізон. У Стрию та Станіславові перехоплення управління було здійснене злагоджено, не спричинивши серйозного протистояння. Тим часом у самому Львові події розгорталися заплутаніше: тут діяли військові штаби різного рівня (земські, повітові, міські), які вночі зайняли урядові споруди та залізничні вузли. Проте вже з першими ранковими годинами польські офіцери та добровольчі формування розпочали формування власних бойових груп. Схожа картина спостерігалася у Перемишлі, де польські військові формування змогли перехопити ініціативу та почали роззброювати українські загони. Натомість у Ярославі, Любачеві, Ряшеві та Новому Санчі спроби української сторони утвердити свою владу зустріли організований спротив поляків, що спричинило перші факти збройних зіткнень [55, с. 43–49].

Українсько–польська війна 1918–1919 рр. умовно поділяється на чотири основні етапи. Першим із них стала боротьба між українськими та польськими збройними формуваннями за Львів — столицю Королівства Галичини та Володимирії. Збройні сутички у місті тривали з 1 до 22 листопада 1918 р. і мали вирішальне значення для подальшого перебігу війни. Контроль над Львовом визначав не лише воєнну ситуацію в Східній Галичині, а й можливості сторін у дипломатичній боротьбі за міжнародне визнання своїх претензій на край.

1 листопада у газетах вийшла відозва УНРади, де українські політики зверталися до населення Львова з закликом усіляко підтримати новостворену Українську Державу та визнати УНРаду верховним очільником. Усі військові

українського походження стають підзвітними УНРаді та її військовому керівництву. Водночас лунає заклик до повернення українських вояків із лінії фронту [7]. На початку прослідковується певний оптимізм з першими успіхами серед українців Австро–Угорщини. Проте, поляки зуміли швидко організувати власні збройні сили, що переросло у польсько–українську війну.

Після перших днів успішних дій українських військових у Львові, становище ставало гіршим. Частина військових, вважаючи, що бої завершилися, розійшлися по домівках. Так на 3 листопада українських вояків було лиш 648. До того ж важливим фактом є те, що офіцерів було мало, переважно українці займали нижчі військові посади [72, с. 71–72].

Захоплення Львова українськими військами та проголошення влади УНРади стало для польських політичних сил повною несподіванкою. Попри те, що серед польського населення вже раніше велися певні приготування на випадок українських дій, значна частина польських діячів розраховувала на успіх Польської ліквідаційної комісії й мирний розвиток подій. Події 1 листопада 1918 р. швидко зруйнували ці сподівання і змусили поляків перейти до активних та узгоджених дій. У надзвичайно короткий термін відбулося об'єднання польських військових організацій і політичних партій. Уже 1 листопада у Львові був створений Польський комітет народовий, який взяв на себе координацію політичної та військової діяльності. Після обговорення ситуації з польським військовим командуванням комітет ухвалив рішення підтримати збройну боротьбу, закликав польське населення до участі в ній і визнав Чеслава Мончинського головним командантом польських сил у місті. Водночас ці рішення певний час не оприлюднювалися, оскільки польська сторона намагалася виграти час і вела переговори з українським керівництвом [52, с. 94–95].

Перші перемовини між українцями та поляками відбулися вже 1 листопада у Ставропигії. Від польських консерваторів – Маршал Краєвого Відділу граф Незабітовський. Краєвий Відділ був виконавчим органом Галицького крайового сейму. Від української ж сторони прибули К. Левицький,

Л. Цегельський, В. Панейко, В. Бачинський, В. Охримович, Р. Перфецький та М. Лозинський. Зі спогадів Л. Цегельського «Устами маршала краю, польська сторона заявила, що признає доконаний факт заіснування української держави, що підчиняється українській владі та що хоче лояльно піддержувати українську владу. В заміну вони сподіваються, що українська влада вдержить лад, забезпечить безпеку особи, життя і майна всіх громадян та релігійну і культурну свободу для Поляків. З нашого боку говорили розумно д-р Кость Левицький, радник Іван Кивелюк і д-р Володимир Охримович, заявляючи, що в заміну за лояльне відношення місцевих Поляків наша держава загарантує їм повну громадянську рівноправність і культурні права меншини. » [25, с. 57]. Успіх таких перемовин би означав, що польський військовий супротив у Львові став сепаратизмом. Проте результату ці перемовини не дали, військові сутички відділили обидві сторони, до того ж самого Незабітовського, могли б звинуватити у зраді національних інтересів.

1 листопада 1918 р. українська делегація на чолі з головою УНРади К. Левицьким прибула до австрійського намісника Галичини Карла фон Гуйна з метою домогтися офіційної передачі влади краю УНРада від імені Австро-Угорщини. Намісник відмовився безпосередньо передати управління, мотивуючи це тим, що перебуває під арештом і не може виконувати жодних правних актів. Водночас він заявив про готовність передати свої повноваження українцю – віцепрезидентові намісництва Володимиру Дацикевичу. Останній, посилаючись на маніфест імператора Карла I від 16 жовтня 1918 р., від імені Габсбурзької монархії передав владу УНРада. Акт передачі було підписано новим намісником та членами УНРади, що офіційно закріпило цей факт [16, с. 43].

2 листопада відбулося перемир'я, яке мало тривати з 15 до 18 години і дало можливість для продовження переговорів між сторонами. Польські політичні діячі намагалися шляхом перемовин відтермінувати збройне вирішення конфлікту. Відбулися розширені переговори в будинку сейму за участю представників УНРади на чолі з К. Левицьким, Л. Цегельським, Л.

Ганквич, Р. Перфецьким та на деякий час з митрополитом А. Шептицьким та членів ПКН – Адам, Сталь та Хлямтач. Уже на цьому етапі польська позиція змінилася: польські діячі відмовилися визнавати УНРаду державною владою, наполягаючи лише на створенні спільної тимчасової польсько–української адміністрації Галичини. Українська сторона ці пропозиції відкинула, стоячи на позиції державної самостійності Східної Галичини. Компромісу вдалося досягти лише щодо практичних питань утримання порядку в місті, для чого було створено спільний комітет і проголошено відозву до населення. Проте фактично ці домовленості швидко втратили значення, оскільки польське військове командування, користуючись покращенням свого воєнного становища, не підтримало перемир'я та висунуло умови, які заперечували український державний суверенітет. У зв'язку з цим українські делегати відмовилися підписувати запропоновані умови [52, с. 106–108].

Як згадував Л. Цегельський, що до цих перемовини як українці так і поляки не відносилися серйозно. Обидві сторони розуміли, що їм не хватить сил вибити ворога зі Львова, тому метою цих переговорів було отримати час для прибуття допомоги. Поляки чекали допомоги з Варшави, тоді як українці прибуття Українських Січових Стрільців, а також від Української Держави П. Скоропадського. Проте, українці так і не отримують допомоги. Однак, це не означає, що ці перемовини стали причиною поразки українських військових у Львові, адже перемовини дали важливий час, коли українське вояцтво могло відпочити [25, с. 69–70].

На початку листопада 1918 р. УНРада відрядила до Наддніпрянської України делегацію у складі Осипа Назарука та інженера Володимира Шухевича з метою отримання військової допомоги для боротьби проти поляків. У Києві делегати звернулися до гетьмана Павла Скоропадського, який погодився надати підтримку у вигляді частини Січових стрільців, однак намагався діяти обережно, щоб не втягнути Українську Державу у відкритий конфлікт із Польщею. Водночас переговори з представником опозиційного до гетьмана табору В. Винниченком нічого не дали. Він сказав, що стрільці Є. Коновальця

не можуть відправитися до Галичини, оскільки вони мали б стати мілітаристською силою майбутнього контрперевороту Директорії. Домовилися лиш на тому, що тільки певна частина Січових Стрільців відправиться до Львова. Остаточо ж у Білій Церкві Стрілецька рада відмовилася висилати військові частини до Галичини, вважаючи оборону Києва важливішою [16, с. 49]. Внаслідок цього галицькі українці так і не отримали очікуваної допомоги у вигляді військових формувань від Старшої України, що суттєво ослабило їхні позиції у боротьбі за Львів.

Ще однією причиною ускладнень підтримки з боку Української Держави галицьких українців стало те, що гетьман намагався налагодити відносини з Антантою заради підтримки у майбутньому протистоянні з більшовицькою Антантою. Також явна підтримка УНРади могла б зашкодити розбудові українсько-польських відносин, які розпочав міністр Д. Дорошенко. Проте, Рада міністрів Української Держави ухвалила рішення про відправку надзвичайної місії на чолі з журналістом О. Саліковським, а Гетьман виділив 10 мільйонів корон та військово майно, які проте не успіли надійти [55, с. 296].

Повернувшись з Берліна 10 листопада 1918 р., Юзеф Пілсудський, визнаний провідник польської політики та військовий, став на чолі ключових органів влади. 11 листопада Регентська рада передала йому цивільне управління, а 14 – й військово. Остаточне закріплення його влади у відродженій польській державі сталося 22 листопада, коли його назначили Тимчасовим начальником держави [78, с. 65].

13 листопада УНРада прийняла «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро–Угорської монархії». За 1 артикулом була змінена назва «Українська Держава» на «Західноукраїнська Народня Республіка». У 2 артикулі було підтверджено територіальні межі ЗУНР, до яких входили Галичина, Закарпаття та Північна Буковина. У 4 артикулі гарантувалися права національних меншин, а також було ухвалено, що до скликання Установчих зборів владу здійснює УНРада та Державний Секретаріат, який очолював К. Левицький [9]. Причиною прийняття

цього закону є зміна орієнтації українських політиків з Української Держави П. Скоропадського на Директорію.

17 листопада між поляками та українцями було укладено тимчасове перемир'я, яке мало тривати з 6 ранку 18 листопада по 6 ранку 20 листопада. Пізніше продовжили на один день. З Головної команди польських військ підписав Людвік де Лаво, з української капітан Осип Бушкований та хорунжий Володимир Лісковацький [29]. Метою цього перемир'я було забезпечення населення продуктами та поховати загиблих у битві за Львів. Також військові з обох сторін отримали змогу трохи відновити сил.

У ході цих переговорів участь брав представник Антанти – поручник Віллем, хоч він і не мав жодних повноважень. Країни Антанти з початку листопаду звернули увагу на українсько–польську війну. Пов'язано це з тим, що в Східній Галичині були великі англійські та французькі капітали. Франція вважала, що сильна Польща стане перепорою у поширенні більшовицьких ідей на Захід, а також, що новий політичний гравець у Східній Європі стане союзником проти Німеччини. Велика Британія була прихильна до української справи. Причиною цього була особиста симпатія сера Люїса Нумієра, радника міністерства закордонних справ із питань Галичини. Вже 8 листопада була відправлена нота ПКН, у якій йшлося про засудження намагань поляків військовим шляхом вирішити долю Східної Галичини, перед її розглядом у ході Паризької мирної конференції [55, с. 256–257].

Ще у ході Першої світової війни, в країнах Антанти польські еміграційні кола зуміли здобути великий вплив. Після Листопадового чину, Польські національні комітети у Лондоні та Парижі розгорнули антиукраїнську агітацію. Завдяки чому отримували значну економічну та військову допомогу від країн переможниць. Для того, щоб протидіяти в інформаційній стороні війни, уряд ЗУНР у Відні створив Українську пресову службу [55, с. 258–259].

22 листопада 1918 р. було закінчено битву за Львів. Ще 21 листопада Гнат Стефанів, командувач українських військ, зумів організувати відступ керівництва ЗУНР та війська зі Львову, тим самим врятувавши їх від

польського оточення. Степан Шухевич, що займав посаду команданта польової жанжармерії при австрійському губернаторові в Одесі, у свої спогадах визначив декілька причин української поразки у Львові. Насамперед, це втома від Великої війни та відсутність ідеологічної мотивації у вояцтва, відсутність досвідченого старшинського складу, більшість якого ще перебували на італійському фронті, а також, українські вояки не знали так добре Львів у порівнянні з поляками, що спиралися на велику підтримку місцевого населення [26, с. 22–25]. Перемога польських військ за Львів розпочала новий етап у війні, коли українські війська намагалися повернутися столицю.

Розуміючи, що гетьман програє проти революційних військ, уряд ЗУНР відправив до Директорії делегацію, до якої входили Лонгин Цегельський та Дмитро Левицький. З боку УНР ж були присутні всі члени Директорії, крім Петлюри: Володимир Винниченко, Андрій Макаренко, Федір Швець та Панас Андрієвський. Для підписання остаточного договору про злуку було вирішено, що спочатку договір має затвердити УНРада та Державний секретаріат. Л. Цегельський у переговорах настоював, що Східна Галичина має увійти до складу Великої України на правах автономії, зберігаючи власну провінційну владу та сейм, до цієї пропозиції В. Винниченко віднісся схвально. Уряд ЗУНР намагався отримати фінансову та військову допомогу від Великої України. Також Л. Цегельський вимагав, щоб соціалізації землі не поширювалася на ЗУНР, а реформу землі має провести УНРада. Після прибуття Симона Петлюри, що склав на дипломатів ЗУНР прихильне ставлення, 1 грудня у Фастові було підписано передвступний договір [25, с. 139–145].

Також делегація ЗУНР зуміла узгодити відправлення військової та економічної допомоги, обіцяної ще гетьманом П. Скоропадським. До нової столиці ЗУНР – Тернополя відправилося 10 мільйонів корон, вагони з гарматами, гвинтівками, набоями та уніформою. Крім військового майна, відправили також провізію : цукор та борошно. 10 грудня Михайла Омеляновича–Павленка, генерал–хорунжого гетьманської армії, було назначено новим командувачем Галицької армії, а Євген Мишківський,

колишній член Генерального штабу в Києві, новим начальником штабу армії [55, с. 298].

Польський уряд, після призначення Ю. Пілсудського на посаду Начальника держави, не надто сильно підтримував поляків у Львові. Проте під тиском громадськості, з середини листопада допомога посилювалася. Втрата Перемишля українцями стала однією з причин невдачі Галицької армії у битві за Львів. Перемишль став важливим бастіоном та зв'язковим вузлом, через який до Львова з Кракова та Варшави прибувала польська поміч. Так на 21 листопада, завдяки прибутті групи «Одесич», чисельність польських військових становила 6,7 тисяч [66, с. 35–36]. Як видно, на початку війни Варшава значно більше допомагала, аніж Київ.

У грудні–січні 1918 р. важливими напрямками бойових дій українсько–польської війни стали Рава–Руський та Хирівський. Ці два міста мали відрізати польське військо від допомоги та стати українськими фортецями. У битві за Хирів 5 грудня, українські війська мали успіх та вже становили загрозу Перемишлю. Проте у середині грудня польське командування було реорганізовано та розпочався контрнаступ. 20 грудня було зайнято Хирів, а на Рава–Руському напрямку сформувалася польська група «Буг» на чолі з Яном Ромером з метою виходу на лінію Львів–Перемишль та зламати блокаду, з цього моменту Варшава взяла керівництво над операціями. В період з 21 по 27 січня польські війська зуміли досягнути Кривонополя, проте виконати поставлений план так і не змогли [51, с. 93–93].

Найважливішою ціллю для галицького війська було повернення Львова. На початку грудня було розпочато підготовку до боротьби за столицю. Проте польські розвідники вчасно попередили польського генерала Зигмунда Зелінського, і він 24 грудня вирішив напасти у фланг галицької армії. Так розпочалася нова битва за Львів, яка тривала до 2 січня. Галицька операція не мала успіху, однак група «Старе Село», якою командував отаман Осип Микитка зуміла зайняти Сихів, Пасіки, Сокільники, Зубру, Козельники, Боднарівку та Персенівку [55, с. 234–237].

У ході цієї операції була співпраця військ ЗУНР та УНР. Окрема піхотна Козятинська бригада 28–29 грудня фактично без бою пропустила ударну польську групу Сопотніцького, тим самим оголивши фланг тих частин, що боролися за Львів. Команда галицького війська вирішила роззброїти цю бригаду [66, с. 39]. Випадок Козятинської бригади став одним із перших трагічних прикладів, коли суперечності між надніпрянськими та галицькими вояками стали на заваді у виконанні військової операції.

3 січня 1919 р. УНРада ратифікувала попередньо домовлену угоду про об'єднання з УНР. 22 січня Директорія видала універсал, у якому йшлося про: «Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Од нині є єдина незалежна Українська Народня Республіка. Од нині народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду» [10]. ЗУНР стала Західною Областю Української Народної Республіки.

Зі звіту польського посольства в Україні 27 січня 1919 р. : «Пан Карпінський ходить сам не свій, тому що справи польського посольства в Києві відкладено на невизначений термін» [6, р. 75–76]. З документа можна зрозуміти, що після підписання Акта злуки, у польському посольстві відчутна напруженість. Через фактичний вступ УНР у війну проти Польщі та невизначеність подальшої долі існування посольства у Києві.

9 січня 1918 р. новим Військовим міністром УНР став Олександр Греков. Він створив Володимир–Волинську та Ковельську групу для посилення польського фронту. У кінці січня українські вояки утримували фронт на лінії Іваничі–Ліски–Белз. У середині лютого керівництво реорганізувало Південно–Західний фронт, утворивши Холмську групу на чолі з Володимиром Оскілком(польський фронт) та Волинську групу Олександра Осецького. Проте українські не мали успіхів, через погану комплектацію та війну проти двох ворогів: більшовиків та поляків [55, с. 311–315].

Після підписання Акта злуки, до ЗУНР прибула нова хвиля допомоги з Великої України – 20 тисяч гвинтівок, 80 мільйонів набоїв, 80 гармат, 300 кулеметів та 20 літаків. Також прибула Дніпровська гарматна бригада і два полки артилерії від Корпусу Січових Стрільців. Це допомогло УГА організувати Вовчухівську наступальну операцію, що розпочалася 17 лютого 1919 р [66, с. 46–47]. Для ЗОУНР здобуття Львова було також важливим, оскільки це б могло покращити становище української делегації на Паризькій мирній конференції.

Початковий успіх Вовчухівської операції був завершений місією Антанти. М. Омелянович–Павленко у своїх спогадах пише про зустріч з представниками Антанти. На нараді від Антанти головував генерал Картон де Віяр, він заявив про негайне припинення наступальних дій. Представник Франції Жозеф Бартелемі запропонував демаркаційну лінію, за якою від України відходила значна частина Східної Галичини зі Львовом та великими нафтовими районами. Ця пропозиція кордону отримала назву «лінія Бартелемі». Місія Антанти зустрілася з С. Петлюрою 27 лютого, коли той прибув до Ходорова. С. Петлюра погоджувався із «лінією Бартелемі», вважаючи, що це стане фактичним визнанням УНР Антантою, появиться можливість постачання амуніції та допомогу у боротьбі з більшовиками. Проте, зважаючи на успіх наступальної операції, делегація ЗУНР відкинула пропозицію Антанти [22, с. 44–49]. Бартолемі привіз із собою вагони зброї, що допомогла поляками вистояти та піти у контрнаступ.

27 березня в Хирові між делегаціями ЗОУНР та Польщі за посередництва Антанти відбулися переговори. Від Східної Галичини прибули Михайло Лозинський, Володимир Генбачев та інші. Від Польщі – Мечіслав Кулінський, Александр Скарбек та інші. Поляки настоювали на «лінії Бартелемі», тоді як українці пропонували спочатку ввести перемир'я, а угоди миру визначити у Парижі. Переговори в Хирові успіху не мали і на наступний день закінчилися. 17 квітня до Парижу відправилися галичани М. Лозинський та Д. Вітовський, а також польський генерал Т. Розвадовський. У Парижі також відстоювали

українські інтереси представники УНР. У квітні було створено комісію, що мала сприяти закінченню українсько–польської війни, очолив яку англійський генерал Л. Бот. 12 травня комісія Бота запропонувала ЗОУНР нову демаркаційну лінію, що відрізнялася лиш поступкою українцям Дрогобицько–Бориславським нафтовим басейном. Проте українська місія на ці угоди не погодилася [55, с. 271–274].

14 травня 1919 р. польська армія Ю. Галлера, що була направлена для боротьби проти більшовиків, перейшла у масштабний наступ проти УГА [48]. Протягом декількох днів польські війська зайняли Дрогобич із нафтовим районом, Броди, Стрий та Кам'янку Струмилову. 24 травня румунські війська перейшли кордон і зайняли Покуття. У битві за Станіславів, столиці ЗОУНР, поляки зуміли організувати заколот і заволодіти містом. Український уряд переїхав до Бучачу. Галицькі війська ж відступали до Збруча та Дніпра, опинившись у вкрай складному становищі, з трьох боків оточені ворогами : поляками, румунами та більшовиками [51, с. 100].

9 червня Є. Петрушевича було проголошено Диктатором, а новим командувачем УГА було назначено О. Грекова. 8 червня розпочалася Чортківська офензива. Цей загальний наступ УГА мав на меті покращити становище ЗОУНР, а також підняти моральний дух війська, який впав через неможливість протидіяти переважаючим військам Польщі. УГА зуміли блискавично прорватися, захопивши Бережани, Рогатин, Бурштин, Терехів та Чортків. Проте вже 28 червня, отримавши підкріплення, польське військо під командуванням Ю. Пілсудського розпочало контрнаступ. 16–17 липня державні установи та УГА перейшли через Збруч, для з'єднання з військами УНР [66, с. 47–49]. Так закінчилася українсько–польська війна в Галичині.

Отже, Українсько–польська війна, що розпочалася з подій Листопадового чину 1918 р., перевила українсько–польські відносини у площину гострого збройного конфлікту. Війна та спроби мирних переговорів засвідчили про те, що питання приналежності Східної Галичини робило неможливим будь–які спроби вирішити конфлікт мирним шляхом. Характерною рисою війни, стало

втручання Антанти. Попри намагання вирішення конфлікту, Франція значно допомогла Польщі зупинивши вдалу Вовчухівську операцію та поставивши зброю. Водночас на Паризькій мирній конференції було не дозволено приймати участь як представникам УНР, так і ЗУНР. А комісія Бота представляла більше польські інтереси, аніж українські.

РОЗДІЛ 3

ВАРШАВСЬКА УГОДА 1920 Р. ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

14 листопада 1918 р. в Білій Церкві розпочалося антигетьманське повстання проти третього уряду гетьману і Федеративної грамоти, у якій йшлося про укладення федерації з небільшовицькою Росією. Хоч це повстання тривало місяць, уже 17 листопада більшовицькі війська без оголошення війни розпочали наступ на українські землі. У цих умовах підписавши 1 грудня 1918 р. передвступний договір про об'єднання ЗУНР та УНР, а також окупація польськими військами Холмщини ще більше ставили під загрозу існування Директорії, створюючи загрозу відкриття другого широкого фронту. У таких умовах члени Директорії були змушені шукати рішення врегулювання одного конфлікту, задля зосередження сил на іншому напрямку.

Однак у цьому питанні між лідерами Директорії не було згоди. В. Винниченко, член УСДРП та голова Директорії, схилився до примирення з Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою. Є. Коновалець у своїх спогадах писав: «Ще до повстання заключив він був умову з більшовиками (Мануїльським), про яку нам, до речі кажучи, нічого не сказав та яку більшовики, як звичайно, зараз таки зломали, розкинувши масово, ще до заняття Києва повстанчими військами, летючки зі закликом до непослуху й бунту проти Директорії» [15, с. 20]. У земельній реформі займав ліву позицію, а також стояв на ідеї створенні Трудового Конгресу, тобто В. Винниченко намагався побудувати Україну на більшовицькій ідеї.

Тоді як інший впливовий член Директорії – С. Петлюра, Головний Отаман, у зовнішній політиці схилився до союзу з Антантою. Країни Антанти ж не визнавали незалежності УНР, через колишню пронимецьку зовнішньополітичному орієнтацію Української Держави. Західні країни спиралися на Польщу та бажали відновити єдину Білу Росію. Тому С. Петлюра сподівався, що завдяки допомозі Польщі, УНР зуміє порозумітися з Антантою, для того, щоб країни–переможниці допомогли у війні проти РСФРР [40, с. 2].

31 грудня 1918 р. була відправлена перша делегація від Директорії до Польщі. Її очолив В. Прокопович, колишній член мирної дипломатичної місії Української Держави в РСФРР. Мета місії була у тому, щоб попередньо розвідати ситуацію для можливих переговорів з Ю. Пілсудським [56, с. 347].

18 січня 1919 р. Директорія відправила до Варшави дипломатичну місію. Її очолив О. Карпінський, який мав бути призначеним керівником представницької місії у Польщі за гетьмана П. Скоропадського. Проте УНР не узгодила це з ЗУНР, що свідчить про відсутність спільності дій між двома українськими урядами й формальний характер їхнього об'єднання після Акту Злуки [46, с. 2]. Обидві місії однак не мали успіху, через територіальні суперечки за Східну Галичину та Холмщину.

Після швидкого просування радянських військ В. Винниченко під тиском есерів 31 січня розпустив уряд В. Чехівського, який спирався на більшовиків. Новий уряд сформувати було доручено С. Остапенку. Для цього уряду було характерним політична орієнтація на Антанту та відновлення переговорів з нею. В ході переговорів з Антантою до уряду Директорії було висунуто ряд вимог. Серед яких вимагалось, щоб В. Винниченко, В. Чехівський та С. Петлюра пішли у відставку, призначення нових членів уряду мало б бути тільки за згодою Антанти, а питання незалежності УНР мало визначатися на Паризькій мирній конференції. У спробі домовитися з Антантою, уряд С. Остапенка був сформованим найбільш правим за весь період існування УНР. В. Винниченко вийшов зі складу Директорії 11 лютого, а С. Петлюра – зі складу УСДРП [53, с. 364–369]. Після відходу В. Винниченка від керування, фактично головою Директорії став С. Петлюра. Головним завданням стало покращити відносини з Антантою, а для цього потрібно було укладення миру з Польщею.

Окрему роль у розвитку подій відіграв заколот отамана В. Оскілка, командувача Північної груп УНР. Після військових невдач та невиконання наказів, С. Петлюри вирішив зняти отамана з посади. На що 29 квітня 1919 р. В. Оскілко заарештував декількох міністрів УНР та проголосив себе новим Головним Отаманом. Проте ця авантюра не була підтримана військовими і на

наступний день закінчилася. В. Оскілко та його прибічники втікли до Польщі [56, с. 249–250].

Заколот В. Оскілکا позначився на погіршення боєздатності армії та внутрішньополітичній стабільності УНР. Як зазначав Б. Мартос у своїх спогадах : «Втеча перших трьох до Польщі дуже характерна; її треба поставити в зв'язок з тим, що в день спроби В. Оскілکا зробити переворот польське військо заняло Луцьк, а перед тим з літака було розкидано відозви, де закликалося мешканців Луцька і гарнізон не робити спротиву, мотивуючи тим, що Оскілко арештував Уряд і перебрав владу на себе, а він мовляв співпрацює з поляками» [20, с. 18]. У висновку українські війська вимушені були під тиском армії Галлера відступити від Рівного, втративши також Луцьк. А уряд УНР перебував у вагоні в напрямках Броди–Золочів–Тернопіль. Авантюра В. Оскілکا була використана Ю. Пілсудським задля власних військовостратегічних інтересів. Однак не можна стверджува, що польський уряд був безпосередньо бажав перемоги заколотників чи що виступ В. Оскілکا був частиною польського плану, оскільки жодної допомоги заколотниками надано не було.

4 квітня міністр закордонних справ К. Мацієвич відправив полковнику Б. Курдиновському грамоту для переговорів із прем'єр-міністром Польщі І. Падаревським. 24 травня був підписаний договір, що отримав назву «Договір між представниками Директорії УНР Борисом Курдиновським і президентом Ради Міністрів Речі Посполитої І. Падаревським у справі надання допомоги Українському урядові в боротьбі проти Радянської України» [53, с. 408–409]. Б. Курдиновський, не маючи на те повноважень і без відома С. Петлюри, відрікся від Східної Галичини та Західної Волині. Цей договір, хоч і не був дійсним, однак послабив позицію української сторони на майбутніх українсько–польських переговорах, а також ввів напруження у відносинах між УНР та ЗОУНР [40, с. 3]. Отже, Польща вкотре скористалася внутрішніми розбіжностями в УНР та послабила становище Директорія, проте цього разу на

міжнародній арені, використавши неправочинну угоду Б. Курдиновського на Паризькій мирній конференції.

Після закінчення Чортківської офензиви, 17 липня Головне Командування Дієвої Армії УНР знову спробувало відновити діалог з Польщею, відправивши до Головного Командування польської армії депешу, сподіваючись спільними зусиллями боротися проти РСФРР [56, с. 348–349].

Також С. Петлюра висував декілька військовостратегічних вимог перед польським командуванням, спрямованих задля забезпечення ефективної боротьби проти більшовиків. Головний Отаман наголошував на необхідності забезпечення української армії надійного тилу, включно територій за угоди Дельвіга 16 червня та Тернополя, щоб мало трохи морально стабілізувати військо. Одночасно застерігав, щоб польська армія не рухалася на схід від Збручу, щоб показати відношення польської сторони до майбутніх відносин з УНР, а також це могло зашкодити українській армії проводити успішні дії проти військ РСФРР. Під час переговорів в Дембліні було домовлено перемир'я з 10 по 16 серпня. Ці поступки С. Петлюри можна об'яснити тим, що Антанта дала Польщі тимчасовий мандат на Східну Галичину, щоб вберегти її від ідей більшовизму [53, с. 412–413]. Тому Головний Отаман, не відрікаючись від Акту Злуки, прагнув спрямувати всі сили у співпраці з Польщею проти РСФРР.

Ю. Пілсудського до порозуміння з УНР спонукала політика Антанти щодо єдності російських земель. Оскільки до початку Великої Війни польські землі перебували у складі імперії Романових. Тому, сповідуючи власну концепцію федералізму, Начальник держави прагнув якнайшвидше побудувати взаємовідносини з С. Петлюрою. Вже у травні 1919 р. до С. Петлюри таємно було відправлено майора генштабу Заглобу–Мазуркевича із заявою про бажання польсько–української співпраці. У Кам'янець–Подільський, Ю. Пілсудський відправив К. Павлюка, члена УПСС, що була причетна до заколоту Оскілка та приятеля Начальника держави. Він передав повідомлення про готовність відправити дві дивізії для допомоги УНР у її боротьбі з більшовиками. Керівник Директорії у свою чергу відправив генерала

С. Дельвіга, який вже мав досвід у переговорах з поляками, до Ю. Пілсудського [56, с. 349]. Отже, український та польський керівники до серпня 1919 р., вже попередньо намагалися побудувати діалог.

9 серпня 1919 р. С. Петлюра написав листа до Ю. Пілсудського. На початку листопада керівник Директорії пише про складне минуле українсько–польських відносин, про те, що відсутність союзницьких дій проти спільного ворогу – російського царату, стало на заваді розквіту Польщі та України. Далі С. Петлюра говорить про важливість боротьби проти комуністичного ладу, а також що УНР є прикладом демократизму, таким самим як Ю. Пілсудський є для Польщі. У кінці листа він повідомляє про відправку української делегації у складі : В. Тулюпи, П. Пилипчука та полковника Ю. Липницького. Її метою перш за все, як зазначав С. Петлюра було : «Отже стає очевидною konieczність певного порозкміння між польським та українським командуванням для дальшої боротьби, і я сподіваюсь, що повернення на Україну перебуваючих у Польщі наших полонених, відповідно озброєних, було би першим кроком до слідуєчих дружніх актах польського та українського народів...» [4, с. 358].

Протягом трьох днів, з 19 по 21 серпня відбулося три засідання української делегації з польським урядом. Про цілі поляків можна зрозуміти з депеші Міністерства закордонних справ Польщі до посла в Парижі М. Замойського. Головною метою було співпраця проти більшовиків. Також Польща поки що не визнавала УНР незалежною і начебто домоглася усної згоди про відмову від Східної Галичини [6, р. 335–336].

Про нібито відмову від Східної Галичини делегацією П. Пилипчука польська преса заявила 23 серпня, це виклало величезне обурення серед політиків ЗОУНР. Пізніше галицька преса заявила про те, що ця інформація була хибною, бо українська делегація не мала повноваження щодо вирішення долі Східної Галичини і це питання взагалі не піднімалося під час розмови з Ю. Пілсудським. У наслідку необачності польської преси, українська делегація була відкликана з польської столиці, а переговори між двома країнами тимчасово припинилися [56, с. 351].

У кінці липня для військ з'явився сприятливий момент. Більшовицькі війська були зосереджені на фронті з адміралом О. Колчаком. Українські сили були спрямовані на два напрямки : Київ та Одесу. Відсутність рішення про єдиний фронт стало однією із причин поразки походу на Правобережжя [66, с. 62–65]. 29 серпня 1919 р. УНР звільнила Київ. Проте 30 серпня відбулася Київська катастрофа, коли столиця була здана білогвардійцям без бою. На півдні України білогвардійським рухом керував генерал–лейтенант А. Денікін, що був відомим своїми українофобськими поглядами і прагнув відновити єдину авторитарну Росію [40, с. 140].

Восени 1919 р., польські активні бойові дії на східному напрямку припинилися. Ю. Пілсудський вичікував поки більшовицькі та білогвардійські війська виснажать один одного. Також він не поспішав допомагати УНР доки не буде підписаної з її керівництвом певної угоди. Попри тиск з боку Антанти, Начальник Держави не підтримав ідею спільного походу з армією О. Денікіна на Москву, бо вважав, що російський білий рух також становить загрозу для незалежності Польщі [71, с. 454].

До Польщі з метою укладення перемир'я була надіслана українська військова місія на чолі з полковником П. Липкою до її складу увійшли : сотники П. Мшанецький, Рудський, Луцький і сотник УГА С. Магаляса. 1 вересня з польською делегацією, яку очолював генерал-поручник Тшаска–Дуський. За 3 пунктом угоди було встановлено між річкою Збруч та Жванчиком нейтральну зону. Якщо ж в нейтральну зону увійдуть більшовики, то польське військо може рухатися на схід. Саме перемир'я було встановлене на місяць, з можливістю його продовження ще на 30 днів. За 5 пунктом було домовлено про обмін військовополоненими. Також в 10 пункті були визначено тимчасовий кордон, проте як зазначено у 8 пункту, що ці умови не можуть мати вплив на подальші українсько–польські переговори [14, с. 82–84]. Тому про здачу Директорією якихось земель йтись не могло.

З'явилася потреба у довготривалій дипломатичній місії у Польщі. На засіданні 28 вересня було вирішено, що очолить місію УНР А. Лівицький, що

займав посаду міністра юстиції та міністра закордонних справ. До місії увійшли також Л. Михайлів, С. Витвицький, Б. Ржепицький та інші. А. Лівницький зумів відправитися до Варшави 16 жовтня, тоді як інші члени місії відбули ще 3 жовтня [53, с. 480].

Як зазначав І. Мазепа, прем'єр–міністр УНР, 26 вересня відбулося засідання членів Директорії, Галицького уряду та членів кабінету міністрів, на якому було визначено головні директиви дипломатичної місії до Варшави. Перш за все це було заявити про те, що договори Б. Курдиновського та П. Пилипчука є недійсними. Зрозуміти, яке відношення Польщі до війська Денікіна. Питання кордонів не піднімати. Цікавою є 4 директива : «В найтяжчій ситуації йти на поступки Холмщини та Підляшшя й то умовно, до скликання Українського Парламенту, який остаточно має вирішити цю справу» [18, с. 107]. Отже, С. Петлюра в цей період не розглядав відмову від Східної Галичини як умову для укладення союз з Ю. Пілсудським. Натомість твердження про такі наміри в договорі, підписаному Б. Курдиновським, та польською пресою, після прибуття місії П. Пилипчука, були лиш фактором, що сповільнював мирні процеси.

Відбулися засідання між української делегацією та польськими представниками 30 жовтня, 11, 12 та 15 листопада. На них польська сторона тиснула, заявляючи, що українська сторона має піти на територіальні поступки та відмовитися від Східної Галичини, українські пропозиції ж були відкинуті. 15 листопада відбувся з'їзд Директорії та уряду УНР, на якому було визначено нові поступки на які може піти Україна. Найважчим питанням і надалі стосувалося кордонів. Було вирішено триматися лінії Бертелемі. Також польська сторона пробувала втручатися у внутрішню політику УНР стосовно аграрного питання, однак українське керівництво настоювало, що його вирішення належить тільки до компетенції українського парламенту [56, с. 352–353].

17 листопада було підписано остаточну угоду про те, що УГА переходить на бік білогвардійців. Причинами цього було велика нестача боєприпасів,

обмундирування, а також масштабна епідемія тифу серед військових [66, с. 113–114]. Хоч це рішення врятувало УГА, але залишило важкий слід на відносинах між Директорією та ЗОУНР, поставивши питання соборності в політичному плані під сумнів.

1 грудня польська сторона знову відхилила пропозицію УНР про українсько–польський кордон. Становище в цей період було вкрай скрутним, велика нестача боєприпасів, перехід УГА до Денікіна, військові поразки армії УНР. А. Лівіцькому не залишалося вибору і він був змушений прийняти декларацію, за якою кордон між УНР та Польщею має проходити по р. Збруч.

2 грудня у Польщі відбулася нарада, на яку прибули члени УПСС, УСДРП, УПСР та інші. С. Русова, членкиня «Союзу українок», стверджувала, що ця декларація висвітлювала фактичний стан речей. Східна Галичина була окупована польськими військами, а також її приналежність визначена країнами Антанти, а тому майбутньому Галичини декларація зашкодити не могла. А. Лівіцький звинувачував Диктатора Є. Петрушевича та УГА, у тому, що вони поставили питання соборності під сумнів, а також завели УНР у таке скрутне становище, що за будь–яких умов потрібно рятувати українську справу. Представники українських партій погодилися на підписання декларації. Також свою згоду дали два члени Директорії – Ф. Макаренко та А. Швець [56, с. 354–356].

А. Лівіцький заявив, що в декларації були і позитивні для УНР моменти. Так Польща б мала визнати незалежність УНР, допомогти їй постачанням набоїв, амуніції, рушниць, а також польська земля мала б стати транзитною для постачання допомоги від інших держав. Ю. Пілсудський, за його словами, вже дозволив формувати українські частини на зайнятих Польщею Волині та Поділлі. Загалом мав позитивні очікування від союзу з Польщею.

І. Мазепа ж мав інший погляд на можливий союз з Польщею: «Тай по суті я не поділяю оптимізму Лівіцького щодо тих корестей, які нам може дати союз з Польщею. Мені здається, що поведінка поляків на окупованих ними українських землях не віщує нам нічого доброго. Я констатую, що декларація

подана без згоди уряду. Але зараз не в наших інтересах доводити до формального розриву з Польщею» [17, с. 60–61]. Отже, Прем'єр–міністр розумів важливість цієї декларації, однак був проти інтервенції польських військ.

Протягом зими 1919–1920 рр. українські військові здійснили тривалу рейдову операцію, яка увійшла в історія як Перший зимовий похід. Головна частина військ рушила у південно–східному напрямку, по тилу білогвардійських формувань, з метою ослабити як їх, так і більшовиків. Паралельно з цим, Є. Коновалець відмовилися приймати участь у Зимовому поході, мотивуючись, що Січові Стрільці не боєздатні в партизанській війні. Вони відійшли на підконтрольну Польщею землю, де їх було інтерновано [40, с. 141].

На момент початку Зимового походу, Директорія не контролювала жодного кілометра української землі. На прохання С. Петлюри польські війська 8 грудня зайняли Кам'янець–Подільський, місто яке довгий період було столицею, щоб воно не дісталось російським військам. Головний Отаман не відправився з українським військом у рейд, натомість він з кількома людьми вирушив 6 грудня до Варшави [53, с. 490].

7 грудня С. Петлюра прибув до Варшави. У варшавському палаці Бельведер 9 січня голова Директорії зустрівся з Ю. Пілсудським. Переговори тривали цілу ніч, керівники держав домовлялися про пришвидшення допомоги для збройних сил УНР [Петлюріана, с.357]. Ю. Пілсудський скоріш за все тиснув на Головного Отамана, щодо підтвердження долі Східної Галини. Оскільки через 2 дні після зустрічі, С. Петлюра ратифікував декларацію А. Лівіцького [33, с. 116].

22 січня 1920 р. С. Петлюра звернувся до Ю. Пілсудського меморандумом. Він звертає увагу на те, що Польське Військове Командування інтернувало декілька українських відділів, а також вилучила в них державне та військове майно. Також заявляє, що поляки в Кам'янці–Подільському позбавляли урядовців їх посад, а університет та школи юнкерів перевели в

приватні інституції, почали втручатися у приватну власність. Польський комендант у місті видає накази, щоб всі документи були перекладені і передані йому, запроваджує урядову мову польську, а також заявляє, що Кам'янець–Подільський є частиною Польщі, тим самим ігнорує декларацію від 2 грудня. Також поляки фактично ставили під загрозу існування земських організацію, арештовуючи земських діячів та майна. Польське командування також зашкоджувала реорганізації українського війська, роззброївши міліцію міста та посадивши новобранців [3, с. 244–254]. Таким чином, польське військове командування, що на запрошення Директорії зайняло колишню столицю УНР – Кам'янець–Подільський, не тільки не поводитися у місті як союзник, а й показало себе як нового окупанта.

14 лютого польська команда заарештувала І. Мазепу, А. Лівницького, І. Огієнка, міністра ісповідань та міністра праці Й. Безпалка. Хоч Міністерство зовнішніх справ Польщі вибачилося за цей, але це негативно вплинуло на сприйняття польських військ в Україні. Міністерство закордонних справ УНР неодноразову відправляло ноти протесту. 2 січня 1920 р. заявлялося про арешт кур'єрів. В ноті від 3 січня заявлялося про злочинні реквізиції польським військом на Поділлі [56, с. 359].

12 грудня С. Петлюра створює при українській дипломатичній місії у Варшаві військову секцію на чолі з генерал–полковником М. Юнаківом. Його завданням стало формування боєздатних частин Армії УНР із числа інтернованих вояків. 27 грудня відбулися переговори, після яких інтерновані військові отримали інший статус – представники союзної армії. 21 лютого Польща дала згоду на створення двох українських дивізій і розпочала забезпечувати їх необхідними ресурсами [53, с. 495–497].

Не тільки для С. Петлюри, а й для Ю. Пілсудського існування українсько–польського союзу було вигідно. Крім політики федералізму, Ю. Пілсудського до цього союзу підштовхнула зміна позиції Антанти. Лорд Керзон з Великої Британії заявляв, що Польща немає захоплювати далі на схід колишні землі Російської імперії. Франція ж вагалася, кого у цій суперечності

підтримати. 8 грудня була опубліковано Декларацію Верховної ради союзних і об'єднаних держав з приводу тимчасового східного кордону Польщі. За нею Східна Галичина не була частиною Польщі [53, с. 491–492]. Тому для Ю. Пілсудського було важливо заключити з С. Петлюрою угоду, де б зазначалося, що Східна Галичини та частина Волині є територією відновленої Польщі.

Переговори між українцями та поляками відновилися 11 березня 1920 р. На них розглядалося питання визнання УНР незалежною, а її законним керівництвом Директорію. Також обговорювалося приймання участі представниками УНР, якщо будуть мирні переговори між Польщею та РСФРР. [65, с. 328].

У ситуації, коли УНР перебувала у вкрай складному становищі, польська сторона у своєму проєкті договору від 3 квітня висунула розширені вимоги, на які територіальні поступки мала б піти українська сторона. Крім Холмщини, Східної Галичини та Полісся додалася вимога про здачу ще 7 повітів Волині. Проте С. Петлюра пішов на поступки та доручив А. Лівіцькому негайно прийняти ці важкі вимоги [56, с. 360].

З приводу прогресу на перемовинах з поляками, С. Петлюра написав відозву 19 квітня, у якій зазначав : «Між Правительствами Республік Української і Польської заключений військовий договір, на підставі якого польські війська польські війська увійдуть разом з українськими на терен український як союзники проти одного ворога, а по закінченню боротьби з большевиками польські війська будуть негайно одведені в межі своєї республіки» [3, с. 198–199]. Ця відозва була передчасною, оскільки ще на момент 19 квітня союзу підписано не було, а мала бути опублікованою після початку наступ на Київ.

21 квітня переговорний процес був майже зірваний. Ю. Пілсудський прибув до Варшави та мав 5–годинну розмову з С. Петлюрою. В результаті якої о 1 годині ночі 22 квітня було підписано політичну конвенцію. З українського боку підписав очільник дипломатичної місії – А. Лівіцький, а з польського

заступник міністра закордонних справ – Я. Домбський. У першій статті конвенції йшлося про те, що Польща визнає незалежність УНР з С. Петлюрою на чолі. У другій статті йшлося про визнання УНР кордонів, тобто втрату Східної Галичини, частини Волині, Холмщини і тд. У 4 статті – про те, що Польща та Україна не мали підписувати договори, які б були направлені проти однієї із сторін. Проте польський уряд не міг ратифікувати політичну конвенцію, оскільки ця угода була таємною [53, с. 515–516].

До угоди додалася економічна конвенція. За нею Польща відмовилася від спроб втрутитися у земельне питання України. Воно мало бути вирішене на з'їзді. Щодо становища польський землевласників на українських землях, то їх доля мала б бути вирішена тільки зі згодою Польщі [65, с. 330].

24 квітня було підписано військову конвенцію. З українського боку підписали генерал–хорунжий В. Сінклер та підполковник М. Дідковський, а з польського – майор В. Славей й капітан В. Єнджеєвич. За її умовами, після початку наступу на РСФРР, українські та польські союзники будуть діяти спільно, проте командування буде здійснювати Польська начальна команда. Також український уряд бере на себе забов'язання забезпечувати провізією польське військо, що перебуватиме на українській землі. Під час військової операції всі українські залізниці тимчасово перейдуть під керування до польського війська. Польща забов'язувалася укомплектувати 3 українські дивізії. Найголовнішим було у цій конвенції те, що Польща мала допомагати у звільненні українських земель тільки Правобережної України, далі війська УНР мали визволяти самі [19, с. 204–207].

С. Петлюра у листі до військового міністра писав: «З історії ми знаємо, що поляки кепські колонізатори і їхня експансія на схід, себто до Дніпра, на протязі цілих віків нічого, врешті, не дала. Так само не дадуть певних наслідків і змагання зробити своєю Волинь чи Полісся» [4, с. 517]. Тобто Головний Отаман не відмовлявся від західноукраїнських земель. Спочатку він хотів сфокусуватися на більшовицькій загрозі, а далі вичекати слушного моменту та

повернути від Польщі українські землі. Проте цей договір остаточно роз'єднав надністрянський та надніпрянський політичні кола.

Виконуючи забор'язання військової конвенції, наступного дня, 25 квітня розпочався спільний наступ польських та українських військ проти РСФРР [67].

Українські військові, що приймали участь в Зимовому поході прорвалися до Ямполя, їхня кількість було близько 6 тисяч. Разом із сформованими новими дивізіями чисельність українського війська становила близько 20 тисяч. Армія Польщі налічувала 44 тисячі солдатів та 6 тисяч кінноти [56, с. 373].

Союзницькі війська провели блискавичний наступ. В перші дні боїв була повернута Житомир та Бердичів. Більшовицький фронт фактично пав, 6 травня червоні покинули Київ, а на наступний день українці повернули свою столицю [53, с. 525]. 9 та 24 травня у Києві відбувся спільний парад польських та українських військ (див. додаток Е). Також до столиці прибув український уряд. І. Мазепа подав у відставку, тому 26 травня був сформований уряд есефа В. Прокоповича. Перед ним ставилося завдання відбудувати та налагодити фінансову та адміністративну структури країни.

Щодо військових забор'язань поляків перед українцями, то В. Сальський зазначав : «Тільки недоставка поляками в той час одягу та зброї згідно умов (що вони і самі потім визнали), брак почасти харчів не дали можливості провести мобілізації в травні і з початку червня» [19, с. 32]. Тобто Польща не виконала умов військової конвенції, оскільки з 6 дивізій, було організовано лише 2. Інші 4 мали бути сформовані вже на відвойованих українських землях, 3 з яких за допомогою польської амуніції.

На початку червня більшовицькі війська пішли в успішний контрнаступ у Білорусі та Україні. Що вже на початку серпня союзні польсько–українські війська почали відступати на польські землі. Через це 23 червня було утворено коаліційний уряд у Варшаві, який очолив ендек В. Грабський. Через швидке просування російських військ, було утворено Раду оборони паньства з метою мобілізації суспільства. До війська приєдналося близько 100 тисяч осіб [71, с. 454].

Для стримування більшовицької армії М. Тухачевського Ю. Пілсудський відмовився від наступу на Одесу та переправив 3 дивізії у Білорусь. 26 травня на українському фронті розпочався успішний наступ армії РСФРР. Першою причиною поразок польських військ в Україною було те, що генерала А. Листовського було назначено командувачем фронту в момент початку контрнаступу більшовиків, через це він не зумів швидко зорганізувати оборону. Також важливим фактором стало те, що польські війська були погано угруповані. 5 червня кінна армія С. Будьонного прорвала польський фронт під Самгородкою. 15 червня третя польська армія під командуванням Е. Ридз-Смігли, щоб унеможливити оточення покинула Київ [74, с. 137–145]

Після прориву кінної армії С. Будьонного, контрнаступ червоних військ на фронті набув стрімкого характеру та кардинально змінив ситуацію на користь РСФРР. Вже 12 липня радянські війська зайшли у Кам'янець-Подільський, а через 7 днів перетнули Збруч, тим самим відкривши дорогу на Східну Галичину. 26 липня С. Будьонний захопив Тернопіль. Ще 8 липня за сприянням РСФРР у Києву було утворено Галицький революційний комітет, очільником якого став В. Затонський. 15 липня цей комітет проголосив декларацію у якій заявлялося про утворення Галицької Соціалістичної Радянської Республіки [53, с. 531]. Створення цієї штучної республіки слугувало меті у поширенні комуністичній ідеї на Захід. Також таке рішення мало б показати західноукраїнському суспільству, що більшовики стоять на ідеї того, що управління над Східною Галичиною має належати українцями і тому вони мусять їх підтримувати, а не Директорію, що відмовилася від краю заради союзу з поляками.

З метою запобігти зростанню популярності більшовиків, С. Петлюра написав 14 липня листа до Ю. Пілсудського листа. У ньому він пропонував Начальнику Держави, щоб той змінив польську політику у Східній Галичині. Було запропоновано 4 пункти: « а) амнеція всім, хто в добрій думці служби своєму народові добивався суверенности для Східної Галичини, а тепер опинився в тюрмі, полоні або конфінованим; б) вільний вступ боєздатних

галичан до союзних армій; в) покликання до одовідальної участі в житті краю також місцевих українців і г) зрештою розпочати переговори Польського Правительства з представниками українського населення Східної Галичини» [3, с. 269]. Так С. Петлюра прагнув покращити умови українців на землях, що були віддані за Варшавським договором. Тим самим зменшити можливість підриву національного невдоволення, яке б підтримувалося більшовиками.

Наприкінці червня у Варшаві відбулася військова нарада. На ній генерал С. Шептицький, командувач білоруського фронту, заявив, що війну фактично програно, а тому потрібно якнайшвидше укласти мирний договір. 4 липня на білоруському фронті розпочався наступ радянських військ на чолі з М. Тухачевським. З польського боку було 12 піхотних дивізій (близько 120 тисяч), тоді як з російського вдвічі більше – 21 піхотна та 2 кавалерійські дивізії (близько 220 тисяч) [74, с. 157–159].

Польська делегація на чолі з прем'єр-міністр В. Грабським прибула на початку листопада до Бельгії, у місто Спа, де відбувалася конференція між країнами Антанти та Німеччини. За допомогу польський уряд мусив виконати такі умови : встановлення кордону з Чехословаччиною та Литвою згідно з рішеннями Паризької конференції, а також укласти перемир'я і відвести війська до лінії Керзона. Польська сторона прийняла ці вимоги, а прем'єр-міністр пішов у відставку, новим керівником уряду став В. Вітос [71, с. 454].

11 липня Д. Керзон, британський міністр закордонних справ відправив ноту РСФРР. У ній було запропоновано встановлення нового кордону з Польщею, на 50 кілометрів східніше. Крім втрати частини українських земель, польський уряд мусив відмовитися і від захопленої Білорусі. Також РСФРР та Польща мусили припинити боеві дії на час переговорів, за посередництва Лондона, а якщо Москва відмовиться, то країни Антанти розпочнуть постачати допомогу до Варшави.

Проте у відповідь наступ червоної кінноти тільки пришвидшувався, а 17 липня Г. Чичерін, народний комісар із закордонних справ РСФРР, відправив ноту до Великої Британії. У ній більшовицька сторона відмовлялася від

посередництва Лондона, а стояла на прямих переговорах з поляками. Також російська сторона звинуватила країни Антанти, що у питанні визначення польських кордонів, країни–переможниці ігнорують власне польські інтереси. Було заявлено про те, що кордони Польщі мають проходити східніше [53, с. 534–537].

Однак ця заява була зроблена не з метою підписати мир і так мати гарні стосунки з Польщею. Більшовицьке керівництво прагнуло поширити ідеї комунізму Європою. Тому вже 19 липня було утворено польське бурю ЦК ВКП(б), а 30 листопада у захопленому Білостоці було утворено Польський тимчасовий революційний комітет, фактичним керівником якого став Ф. Держинський, народний комісар внутрішніх справ РСФРР [71, с. 455]. Тобто більшовики створили фіктивний комуністичний уряд і саме з ним вони прагнули вести переговори, а уряд Ю. Пілсудського, який скоро мав би впасти, був не легітимним.

21 липня Рада Народних Комісарів РСФРР у своєму зверненні до росіян та українців звернув на Холмське питання. Більшовики, нехтуючи українськими інтересами, хотіли зробити фактично подарунок Польщі, віддавши їй Холмщину. Обгрунтували вони це так, що холмський кордон був продиктований Антантою та білогвардійцями, а більшовики у свою чергу зроблять правильний кордон, більш східніше. Однак цей кордон вони встановлюють саме з Ф. Держинським, а не з Ю. Пілсудським.

22 липня розпочалися переговори між поляками та росіянами. Польський міністр закордонних справ Є. Сапега запропонував організувати перемир'я на фронті та підписати мирний договір до 30 липня. Проте більшовики намагалися затримати цей процес, як найдовше, щоб захопити більше земель та бути на переговорах з кращої позиції [53, с. 537–543].

13 серпня радянські війська прорвалися під Радзиміном і наблизилися до Варшави. Уже 14 серпня бої набули максимальної напруги, однак наступ більшовиків вдалося стримати і 15 серпня польські війська відбили Радзимін. На північному напрямку поляки перейшли у контрнаступ і здобули Насельськ,

що змусило російські війська відступати. Однією із ключових причин поразки Червоної армії стало порушення зв'язку в радянському командуванні, що унеможливило координацію дій. У результаті 17 серпня війська М. Тухачевського почали загальний відступ [74, с. 207–220].

Битва під Замостям, що тривала з 28 серпня по 2 вересня, також стала приклад героїчної оборони українсько–польського війська. Українська дивізія під керівництвом М. Безручка та два польських полки зуміли вистояти проти 16 тисяч кінної армії Будьоного. Успіх оборони українцями став однією із причин успіху поляків під Варшавою, оскільки під Замостям було затримано значні сили, що рухалися до Варшави [56, с. 383–384].

17 серпня у Мінську відбулися перемовини між польською та радянською стороною. Польську делегацію очолював заступник міністра закордонних справ Ян Домбський. З боку більшовиків делегацію очолював К. Данішевський, Білоруська РСР не була представлена і передала свої повноваження. Від УСРР до Мінська прибув Д. Мануїльський, заступник голови Ради народних комісарів. Більшовики дотримувалися і далі своїх заяв від ноти 17 липня. Однак зважаючи на військові успіхи на той момент Червоної армії, були висунуті додаткові умови: обмеження армії в 50 тисяч та здати зайву армію РСФФР. Країни Антанти закликали погоджуватися [33, с. 73–74]. Польська сторона відхилила ці майже капітулятивні вимоги, розуміючи, що стане легкою ціллю для маріонеткового комуністичного уряду.

Українські та польські війська зуміли зупинити прагнення Москви до поширення в Європі комунізму. А вже після контрнаступу, ГСРР, що перебувала у Тернополі, відбула до УСРР. За рішенням ЦК КП(б)У уряд В. Затонського було розпущено, а всі кошти галицьких більшовиків були направлені до УСРР [33, с. 80].

Попри успіхи українських та польських частин під Варшавою та Замостям, радянські війська не були розгромлені. Польське суспільство було втомлене від війни, уряд розумів, що для продовження війни не було військових та економічних можливостей. Ендеки тиснули на Ю. Пілсудського,

для них українська політика Начальника Держави була незрозумілою, їх лиш цікавила приналежність західноукраїнських земель. До того ж країни Антанти не спроможні були військово допомогти Польщі. Більшовицькі керівники також зрозуміли, що під Варшавою ідея швидкого експорту комунізму в Європу провалилася і війна може стати виснажливою та довготривалою [56, с. 387]. Це спонукало обидві сторони сісти знову за переговори, ігноруючи при цьому УНР.

У Ризі відбулися нові переговори з метою підписання передвступного договору. Радянську сторону представляла спільна делегація РСФРР та УСРР під керівництвом А. Іоффе, а від українців – Д. Мануїльський. Польську делегацію очолив Я. Домбський. Паралельно в Ризі перебували представники УНР – С. Шелухін, Т. Олексюк та В. Кедровський) як спостерігачі, а також делегація ЗУНР на чолі з К. Левицьким – О. Наазарук, Е. Брайтер та Л. Мишуга). Радянська сторона прийняла польські територіальні умови. Новий кордон мав проходити по річкам Свіч, Горинь, Збруч та Дністер, тобто до Польщі переходило Закерзоння, Східна Галичина, 7 повітів Волині та частина Поділля. 12 жовтня було підписано договір, за ним крім територіальних змін Польща визнала більшовицькі уряди в Білорусі та Україні, а також обидві сторони погоджувалися не підтримувати організації, спрямовані проти іншої сторони. Щодо долі військ УНР, то польський делегат Є. Сапега заявив, що боєві дії більшовицьких військ не будуть розглядатися Польщею, як невиконання умов перемир'я [53, с. 548–551].

З меморандуму А. Ніковського, міністра закордонних справ УНР, від 5 грудня можна зрозуміти, що армія УНР не склала зброї, а продовжила боротьбу. А. Ніковський наголошує, що перемир'я, що було прийнято у Ризі, дала більшовикам можливість спочатку розгромити П. Врангеля, а потім і УНР. У поразках звинувачується Польща, оскільки та не поставила потрібної кількості амуніції та зброї обіцяної у Варшавській угоді 1920 р. Також УНР звинувачує поляків у тому, що вони не скористалися поганим становищем РСФРР й прелімінарна умова суперечила українсько–польському союзові. УНР

ж повністю виконувала власні зобов'язання, тоді як при відступі уряду та армії УНР за Збруч опинилися в становищі, коли виникла загроза, що армія буде інтернована, а УНР ліквідована як державний суб'єкт [1, с. 202–205].

Фактично підписання у Ризі прелімінарного договору анулювало Варшавську угоду. Про це заявила спеціальна делегація на чолі з С. Шелухіним та у ноті В. Кедровського до Польщі. Для підтвердження цього пізніше вже 16 липня 1948 р. на Сесії УНР знову було заявлено про те, що Варшавська угода не дійсна [56, с. 398–399].

Наприкінці листопада українські війська перейшли Збруч. Їхня кількість була близько 26 тисяч. Польський уряд інтернував українських військових у табори для військовополонених. Серед найбільших були Вадовіце, Ланьцут, Пікулице та інші. УНР опинилася в еміграції [44, с. 3]. Попри втрату території урядові структури УНР у Тарнові зберігали організованість і продовжували функціонувати. У таборах активно розвивалося культурно–освітнє життя: створювалися бібліотеки, навчальні курси, оркестри, хори і тд [50, с. 4]. Прикладом культурної діяльності стало заснування журналу, одним із очільників якого став П. Шандрукн [41, с. 100].

18 березня 1921 р. було підписано Ризький мирний договір між поляками та росіянами. Вирішення питання кордонів фактично дотримувалося умов прелімінарної угоди, з невеликими змінами. Так Польща не зуміла дотриматися обіцянок даних у Варшавській угоді, а федералістські плани Ю. Пілсудського фактично зазнали краху [48, с. 85].

За умовами Ризького миру між УСРР та Польщею мали встановитися дипломатичні відносини. Польське представництво у Харкові, столиці червоної України, було призначено графа Ф. Пуласького, а українське О. Шумський. Завданням було встановлення торгових зв'язків між країнами. Проте самостійності українське посольство не мало, все робилося під керівництвом посольства в Польщі РСФРР, яке очолював Л. Карахан [33, с. 141–142].

Проте українське вояцтво не здалося й був готовий знову взятися за зброю та боротися за незалежність. На початку 1921 р. у Тарнові було

організовано ППШ. У підготовці приймало участь також польський військовий штаб. Головною метою стало підняття широкого повстання та повернення Києва, для цього з інтернованих вояків було підготовлено три групи: Подільську, Волинську та Бессарабську. Керівником українських військ Другого зимового походу став Ю. Тютюнник, генерал-хорунжий, що мав досвід у партизанській боротьбі, а начальником штабу полковник Ю. Отмарштайн. Найчисельніша група – Волинська налічувала лише 1000 чоловік і пару коней, також відчутним був брак зброї й уніформи. Інші ж групи були швидко зупинені більшовиками. Під керівництвом Ю. Тютюнника Волинська група пішла у наступ, який тривав з 4 по 20 листопада. Проте червона кавалерія Г. Котовського оточила українців під Базаром і у нерівному бою українці програли. Радянські військові розстріляли 359 українців [39, с. 42–46].

Після Другого зимового походу закінчилася військова боротьба Директорії С. Петлюри. Проте на цьому не закінчилося взаємодія Польщі з українцями. Пілсудчики розпочали формування нової східної стратегії. Його осередком став часопис «Пшемьєже» на базі якого було утворено організацію Союз зближення відроджених народів, неофеційним керівником був Т. Голувко. Організація об'єднувала емігрантів народів колишньої царської Росії, ставила головною митою координацію їх дій проти РСФРР та формування майбутніх національних еліт, що б мали орієнтуватися на співпрацю з Польщею [42, с. 160–161]. Ця організація стала перед прометеїстською організацією. Вже у 1926 р. у Парижі було утворено організацію «Прометей», до якої була також залучена петлюрівська еміграція [43].

Після підписання Ризького мирного договору остаточне вирішення між Польщею та УСРР покладалося на Змішану прикордонну комісію. Польським представником став Л. Василевський, а радянським – С. Пестковський. Варшава наполягала на зміщенні кордону трохи на 10–30 верст на схід. Проте радянська сторона відхилила пропозицію. Демаркація кордону відбувалася з

труднощами, оскільки новий кордон розділяв господарства, а також поляки часто перешкоджали селянам обробляти землі, що опинилися по інший бік кордону. Демаркаційні роботи були завершені в 1922 р. [33, с. 168–169].

Польський уряд розпочав налагодження відносин із більшовиками, а тому становище УНР в еміграції погіршувалося. РСФРР вимагало заборонити уряд в екзилі, а самого С. Петлюру вислати до них. Водночас ситуація ускладнювалася діяльністю радянських спецслужб, що активностворювали широку агентурну мережу в середовищі української еміграції та структурах УНР. За таких обставин 31 грудня 1923 р. С. Петлюра та В. Прокопович були змушені покинути територію Польщі [53, с. 474-475].

Отже, Варшавська угода, попри її суперечливе значення, фактично перевела українсько–польські відносини на новий рівень – союзницький. Попри те, що союз не був виявом щирості, а кожна сторона сповідувала власні інтереси, створилося можливість для спільних військових дій, насамперед у ході Київського походу. Проте союз виявився недовготривалим, вже після Варшавської битви, польський уряд пішов на угоду з РСФРР, тим самим порушивши домовленості з УНР. Польща й надалі співпрацювала з петлюрівською еміграцією, водночас і відбувався процес становлення відносин із УСРР.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження теми «Польсько–українські міждержавні відносини в 1918 – 1921 рр.» можна зробити декілька висновків :

Першим висновком можна зробити те, на тлі складних геополітичних реалій після Першої світової війни, на теренах занепадаючих імперій з'являються національно–визвольні рухи, метою яких стає формування власної державності. На початковому етапі для українського та польського рухів цей процес був обтяжений територіальними суперечностями, через Холмщину, Підляшшя та Східну Галичини. Також на формування зв'язків між Польщею та Україною вплинули різні погляди у зовнішньополітичних орієнтирах. Уряд Центральної Ради, через важке становище у першій радянсько–українській війні, був змушений спиратися на Центральні держави. Польська Рада Регентська була фактично маріонетковим утворенням німців, проте польська еліта, переважно ндеки, підтримували курс на співпрацю з Антантою. Важливим чинником, що вплинув на ці взаємини став Брест–литовський мирний договір. За ним частина Холмщини стала частиною УНР. А також було підписаний таємний пункт з Австро–Угорщиною, за яким зі земель Східної Галичини та Північної Буковини мав бути утворений новий коронний край. Це викликало величезне обурення серед польського суспільства. У період Української Держави, міністр закордонних справ Д. Дорошенко намагався вирішити на дипломатичному рівні Холмське питання. А вже 20 жовтня 1918 р. починається короткотривалий період, коли починається розбудова дипломатичний місії та нормалізація відносин між Варшавою та Києвом. Однак подальший розвиток був перерваний внутрішньополітичними змінами в Україні – контрперевороту проти гетьманського режиму та приходом до влади Директорія Української Народної Республіки та початок боротьби українців за Львів.

Другим висновком можна зробити те, що Листопадовий чин перевів українсько–польські відносини у фазу відкритого збройного протистояння. Бої за Львів тривали з 1 по 22 квітня, перебіг боїв засвідчив нерівність сил та

ресурсів. Втрата Перемишля стала однією із причин невдачі українців у Львові, оскільки, оскільки через Краків було доставлено вагома кількість допомоги. Важливим епізодом війни стала Вовчухівська операція, що не була доведена до завершення через зовнішнє втручання Антанти. Це призвело до втрати ініціативності УГА та втрати контролю над Східною Галичиною. Політика країн Антанти фактично була спрямована на підтримку Польщі. Франція мала власний економічний інтерес – нафтові концесії біля Львова. До того ж країни-переможці не бажали, щоб Росія була розчленована на нові республіки. Діяльність дипломатичних місій Бартелемі та Бота продемонстрували перевагу польських інтересів у спробах вирішення конфлікту. Наслідком війни стало перехід УГА за Збруч та зосередження боротьби проти більшовиків.

Третім висновком можна зробити те, що становище України майже відразу після приходу до влади Директорії було вкрай важким. Ключовими передумовами та причинами цього став наступ більшовицьких та польських військ та фактична міжнародна ізоляція. Через це Директорія була змушена зосередитися на одному напрямку – РСФРР. Ю. Пілсудський розглядав союз із УНР як можливість реалізація власної федералістської концепції. За умовами Варшавської угоди Польща визнавала УНР, а також разом із українськими військами мала воювати проти більшовиків. Україна ж погоджувалася на територіальні поступки. Ця угода вивела українсько-польські відносини на новий рівень – союзницький. Важливим моментом союзу став Київський похід, коли польсько-українські війська зуміли повернути українську столицю. Однак союз виявився недовготривалим. Кінні більшовицькі війська майже поставили під загрозу існування Польщі. Після героїчної перемоги у Варшавській битві, польський уряд не мав більше можливостей воювати з РСФРР, а польське суспільство було втомленим. До того ж Ю. Пілсудський втратив значний вплив в уряді. 18 березня було підписано Ризький мир між Поляками та РСФРР і УСРР. Варшава не виконала домовленостей Варшавської угоди, щодо не підписання угод, які були б спрямовані проти якоїсь із сторін. Однак Польща намагалася ввести двійну політику, таємно підтримуючи українців, що

опинилися в еміграції в Польщі. Останнім моментом збройної боротьби УНР став Другий зимовий похід. Польський уряд, що допомагав його в організації, не зумів забезпечити достатньої кількості амуніції та зброї, а широкого повстання в Надніпрянщині не сталося. Ризький мир закріпив розкол українських земель, водночас і розпочав дипломатичні відносини між Польщею та УСРР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані джерела

1. Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919-1921) / Упоряд.: В. Кавунник. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. 2016. 796 с.
2. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. – Том 1: Листопадава 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / Уклад.: О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 584 с.
3. Петлюра С. Статті, листи, документи. Т. 1. Нью-Йорк. 1956. 480 с. [Електронний ресурс] URL: <http://resource.history.org.ua/item/0018091> (дата звернення: 04.01.2026).
4. Петлюра С. Статті, листи, документи. Т. 2. Нью-Йорк. 1979. 635 с. [Електронний ресурс] URL: <http://resource.history.org.ua/item/0018092> (дата звернення: 04.01.2026).
5. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Том I. 4 березня — 9 грудня 1917 р. / Уклад.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева. НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України Київ : Наукова думка. 1996. 591 с.
6. Hunczak T. Ukraine and Poland in documents 1918-1922: P. 1. New York. 1983. 466 p. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/ukraine-and-poland-in-documents-1918-1922-p-1/> (дата звернення: 13.10.2025).

Нормативно–правові акти

7. Відозва Української Національної Ради від 1 листопада 1918 р. Львів. 1918. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008300-18#Text> (дата звернення: 13.10.2025).

8. Постанова Української Національної Ради: Проголошення Української Держави на українських областях Австрії і Угорщини. Діло. 1918. Ч. 239, 19 жовтня. Окремий додаток. [Електронний ресурс] URL: <http://dspace.inulibrary.lviv.ua/jspui/handle/123456789/328> (дата звернення: 17.11.2025).

9. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню 13 листопада 1918. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18#Text> (дата звернення: 06.10.2025).

10. Універсал Директорії Української Народньої Республіки (19). [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-19#Text> (дата звернення: 17.11.2025).

11. Універсал Української Центральної Ради (III). [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005300-17#Text> (дата звернення: 17.11.2025).

12. Rada Regencyjna do Narodu Polskiego. Monitor Polski. 1918 r. №. 168, 7 października. [Електронний ресурс] URL: <https://www.prawo.pl/akty/m-p-1918-168,17489355.html> (дата звернення: 12.11.2025).

Мемуари

13. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. 1914–1920 рр. Частина третя. Доба Гетьманщини (1918). Львів, 1923. [Електронний

ресурс] URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000030398> (дата звернення: 04.01.2026).

14. Доценко О. Літопис української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Том 2: Книга 4 (1917-1922). Львів. 1923. 364 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/6407-dotsenko-o-litopis-ukrayinskoyi-revoljutsiyi-materiyali-y-dokumenti-do-istoriyi-ukrayinskoyi-revoljutsiyi-tom-2-kniga-4-1917-1922/> (дата звернення: 02.02.2026).

15. Коновалець Є. Причинки до історії української революції. Прага. 1928. 39 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/1510-konovalets-ye-prichinki-do-istoriyi-ukrayinskoyi-revoljutsiyi/> (дата звернення: 21.02.2026).

16. Лозинський М. Українська революція. Розвідки і матеріяли. Книга п'ята. Галичина в рр. 1918 – 1920. Торонто, 1922. 228 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/993-lozinskiy-m-galichina-v-rr-1918-1920/> (дата звернення: 17.11.2025).

17. Мазепа І. Огнева проба (Українська політика й стратегія доби Зимового Походу 1919-1920 р.). Прага : Колос. 1941. 104 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/mazepa-i-ogneva-proba-ukrayinska-polityka-j-strategiya-doby-zymovogo-pohodu-1919-1920-r/> (дата звернення: 13.10.2025).

18. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921. Т. 2 : Кам'янецька доба – Зимовий похід. Мюнхен : Прометей. 1951. 241 с. [Електронний ресурс] URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000220 (дата звернення: 11.11.2025).

19. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921. Т. 3 : Польсько–Український союз – кінець Збройних Змагань У.Н.Р. Прага :

Пробоем. 1943. 233 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/mazepa-i-ukrayina-v-ogni-j-buri-revolyucziyi-1917-1921-t-3-polsko-ukrayinskyj-soyuz-kinecz-zbrojnyh-zmagan-u-n-r/> (дата звернення: 29.11.2025).

20. Мартос Б. Оскілко й Болбочан (СПОГАДИ). Мюнхен : Видавництво д-ра Петро Белей. 1958. 62 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/62-martos-b-oskilko-i-bolbochan/> (дата звернення: 17.11.2025).

21. Мемуари Вільгельма Габсбурга Полковника УСС. Начато писання їх 28/IX–1919: автобіографія. [Електронний ресурс] URL: <https://zbruc.eu/node/95484> (дата звернення: 04.01.2026).

22. Омелянович–Павленко М. Українсько–польська війна 1918–1919. Прага : Меркур–Фільм. 1929. 72 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/omelyanovych-pavlenko-m-ukrayinsko-polska-vijna-1918-1919/> (дата звернення: 17.11.2025).

23. Ріпецький С. Листопад 1918 р.. Нью–Йорк–Детройт : Братство Українських Січових Стрільців, 1961. 49 с.

24. Скоропадський П. Спогади 1917–1918 (Український переклад). Київ : Наш Формат, 2017. 417 с.

25. Цегельський Л. Від легенд до правди. Нью–Йорк–Філадельфія : БУЛАВА, 1960. 314 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3472/file.pdf> (дата звернення: 23.10.2025).

26. Шухевич С. Спомини з українсько–галицької армії (1918–1920). I. Частина. Львів : Червона калина. 1929. 176 с. [Електронний ресурс] URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21STR=%2D415406> (дата звернення: 27.11.2025).

27. Mączyński C. Boje lwowskie. Oswobodzenie Lwowa (1–24 listopada 1918 roku). Tom 1. Warszaw 1921. 346 s. [Електронний ресурс] URL: <https://polona.pl/item-view/e5d4a6d5-3188-426b-9cf7-dbedbc5714bc?page=0> (дата звернення: 19.11.2025).

Преса

28. Ухвалена Радою Міністрів постанова про асигнування в розпорядження Міністерства Народної Освіти 112.050 карбованців на організацію курсів для вчителів польських шкіл. *Державний вістник*. № 22, 14 липня 1918. С. 1. [Електронний ресурс] URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000488/22 (дата звернення: 19.10.2025).

29. Zawieszenie broni. *Pobudka*. 1918. №. 13, 18 listopada. [Електронний ресурс] URL: <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/publication/44377/edition/39685> (дата звернення: 17.10.2025).

Монографії та статті

30. Адамович С.В. Співпраця Союзу визволення України з українськими громадсько–політичними організаціями і партіями Галичини. Вісник Прикарпатського університету. Історія: Плай Прикарпатського університету. Івано–Франківськ, 1999. Вип. 2. С. 1–4. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Adamovych_Serhii/Spivpratsia_Soiuzu_vyzvolenia_Ukrainy_z_ukrainskymy_hromadsko-politychnymy_orhanizatsiiamy.pdf? (дата звернення: 19.10.2025).

31. Віднянський С. Розпад Австро–Угорської монархії і утворення національних держав. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія. 2011. Вип. 27. С. 61–68. [Електронний

ресурс] URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvuuist_2011_27_9 (дата звернення: 19.10.2025).

32. Волинь. 1943 апогей. Польсько-українські відносини 1917–2023: знання, суперечності, порозуміння / Ред. Зайончковський М. Варшава, 2024. 446 с.

33. Гетьманчук М. П. Між Москвою та Варшавою : українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”. 2008. 432 с.

34. Головченко В., Солдатенко В. Українське питання в роки Першої світової війни : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2009. 448 с.

35. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. Том 1. Нью-Йорк : БУЛАВА, 1954. 460 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/12636-doroshenko-d-istoriya-ukrayini-1917-1920-rr-t-1-doba-tsentralnoyi-radi/> (дата звернення: 29.11.2025).

36. Іванова І. Політика Української Центральної ради щодо Холмщини і Підляшшя при визначенні кордонів України (1917–1918 рр.) [Електронний ресурс] URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6571/1/%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%87%20%D0%A6%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%A0%D0%90%D0%94%D0%98.pdf> (дата звернення: 12.10.2025).

37. Кобильник Р. Українське питання в політичних поглядах Романа Дмовського кінця 20-х – середини 30-х рр. ХХ ст. Галичина.

2001. Т. 7. С. 154–158. [Електронний ресурс] URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kobylnyk_Roman/Ukrainske_pytannia_v_polityc_hnykh_pohliadakh_Romana_Dmovskoho_kintsia_20-kh_seredyny_30-kh_rr_XX_st.pdf? (дата звернення: 04.01.2026).

38. Ковальчук М. Гетьман Павло Скоропадський та українське державотворення доби визвольних змагань. С. 7–8. [Електронний ресурс] URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Kovalchuk_Mykhailo/Hetman_Pavlo_Skoropadsk_yi_ta_ukrainske_derzhavotvorennia_doby_vyzvolnykh_zmahan.pdf? (дата звернення: 08.01.2026).

39. Комар В. Л. Армія УНР від еміграції до Другого зимового походу в 1920 – 1921 рр. *Історія та історіографія в Європі*. К. 2016. Вип. 5. С. 69 – 76.

40. Комар В. Л. Військово–політична співпраця Польщі і УНР у 1919–1920 роках. *Українознавчі студії*. 2012–2013. №13–14. С. 137–145.

41. Комар В. Л. Діяльність Павла Шандрука в еміграції у Польщі (1921–1939 рр.) *Вісник Черкаського університету*. Серія «Історичні науки». Черкаси. 2025. №2. С. 98–103. DOI: 10.31651/2076–5908–2025–2–98–103

42. Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано–Франківськ. 2011. 360 с.

43. Комар В. Л. Петлюрівська еміграція в прометеївському русі міжвоєнного періоду. *Na drodze do porozumienia. Relacje polsko-ukraińskie w XX i XXI wieku*. Monografia zbiorowa. Pod. red. M. Gibiec i G. Hryciuka. Wrocław. 2025. S. 111–129.

44. Комар В. Л. Політика Польщі в Східній Європі у 1918–1921 рр. *Велика війна 1914–1918: витоки, характер, наслідки: Монографія / Наукова редакція д.і.н. проф. С.С.Трояна*. К. 2018. С. 441–469.

45. Комар В. Л. Політика Польщі щодо українців Галичини (1919–1939 рр.): основні напрямки та етапи. *Галичина. Науковий і*

культурно–просвітній краєзнавчий часопис. Івано–Франківськ. 2001. №5–6 (На пошану професора Олександра Карпенка). С.290–295.

46. Комар В. Л. Співпраця Польщі і Української Народної Республіки у 20–х роках ХХ століття. *Уманська Старовина*. 2022. Вип. 9. С. 39–48.

47. Комар В. Л. Східна Європа в польських федераційних концепціях 20–х рр. ХХ ст. *Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності: Зб. наук. пр.* Луганськ: Знання, 2007. С.368–373.

48. Комар В. Л. Українське питання в національній політиці міжвоєнної Польщі. *Волинь – 43: міфи і реальність. Збірник наукових праць / Упорядн. Кучерепа М. М., Шваб А. Г. Луцьк*. 219. С. 83–92.

49. Комар В. Л. Юзеф Пілсудський і його соратники в боротьбі за незалежність Польщі напередодні Першої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / [гол. редкол. Микола Литвин. Львів*. 2015. Вип. 26. С. 133–139.

50. Комар В. Л., Журба М. А. Атибільшовицька діяльність Володимира Сальського в 1917–1940 рр. *Уманська Старовина*. 2025. Вип. 13. С. 14–22. DOI: 10.31499/2519–2035.13.2025.343988

51. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ : УАДУ. 1989. 304 с.

52. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Нью Йорк : Червона калина 1960. 467 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://diasporiana.org.ua/memuari/3650-kuzma-o-listopadovi-dni-1918-r/> (дата звернення: 04.01.2026).

53. Кульчицький С. В. Симон Петлюра : «Я вірю і певний, що Україна як держава буде!». Київ : Парламентське видавництво. 2021. 665 с.

54. Литвин М.Р. Польська Ліквідаційна Комісія [Електронний ресурс] . URL: http://www.history.org.ua/?termin=Polska_komisiia (дата звернення: 04.02.2026).
55. Литвин М.Р. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Львів, 1988. 469 с.
56. Литвин С. Суд історії : Симон Петлюра і петлюріана. Київ : Видавництво імені Олени Теліги. 2001. 640 с.
57. Лісна І. С. Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.) : монографія . Тернопіль, 2001. 92 с.
58. Макар Ю. ХОЛМЩИНА. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10 : Енциклопедія історії України Т–Я. С. 688. [Електронний ресурс] URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kholmschyna (дата звернення: 12.02.2026).
59. Мелінишин Т. Українське питання в національній політиці Ю. Пілсудського. Львів, 2012. 203 с. [Електронний ресурс] URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Melinyshyn_Tetiana/Ukrainske_pytannia_v_natsionalnii_politytsi_Yu_Pilsudskoho.pdf (дата звернення: 17.02.2026).
60. Мельник М. Українська держава 1917–1920 років у світлі міжнародного права. Книга 7–8. Лондон: Видавництво “Визвольного шляху”. 123 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2110/file.pdf> (дата звернення: 19.11.2025).
61. Пиріг Р. Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 р. : монографія. Київ, 2018. 358 с.
62. Пиріг Р. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ, 2016. 518 с. Пиріг 2
63. Потапенко М. Архів Міністерства польських справ УНР (1917–1918) : спроба реконструкції. [Електронний ресурс]. URL:

<https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/274/238> (дата звернення: 13.03.2026).

64. Реєнт О. П. Перша світова війна й політичні сили українства. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси. Київ. 2014 р. 784 с. С. 302–307.

65. Сергійчук В. Українські державники : Симон Петлюра. Київ. 2009. 568 с.

66. Солдатенко В., Савчук Б. Галицька армія у Надніпрянській Україні. Київ : Світогляд, 2004. 213 с.

67. Komar V. Wojna polsko–bolszewicka i Ukraina w latach dwudziestych XX w. 1920 rok – wojna światów. *Studia przypadków w stulecie bitwy warszawskiej*. Monografia naukowa pod. red. E. Kowalczyk, K. Rokicki. Warszawa. 2021. S. 17–37.

Підручники і посібники

68. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально–Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. Київ : Критика, 2004. 462 с.

69. Верига В. Визвольні змигання в Україні 1914–1923 рр. Том I. Львів: Видавництво Отців Василіан «Місіонер». 1998. 534 с.

70. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів : СВІТ. 1996. 388 с.

71. Зашкільняк Л. Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. 752 с.

72. Литвин М.Р. Науменко К. Є. Історія галицького стрілецтва. Львів : Каменяр. 1991. 200 с.

73. Полонська–Василенко Н. Історія України. Том 2. Від середини XVII століття до 1923 рр. Київ : Либидь. 1993 р. 606 с.

74. Прушинський М. Драма Пілсудського. Війна 1920. Київ: Центр навчальної літератури. 1997. 360 с.

75. Рубльов О., Реєнт О. Українські визвольні змагання 1917 – 1921 рр. Том 10. Київ : Альтернативи, 1999. 320 с.

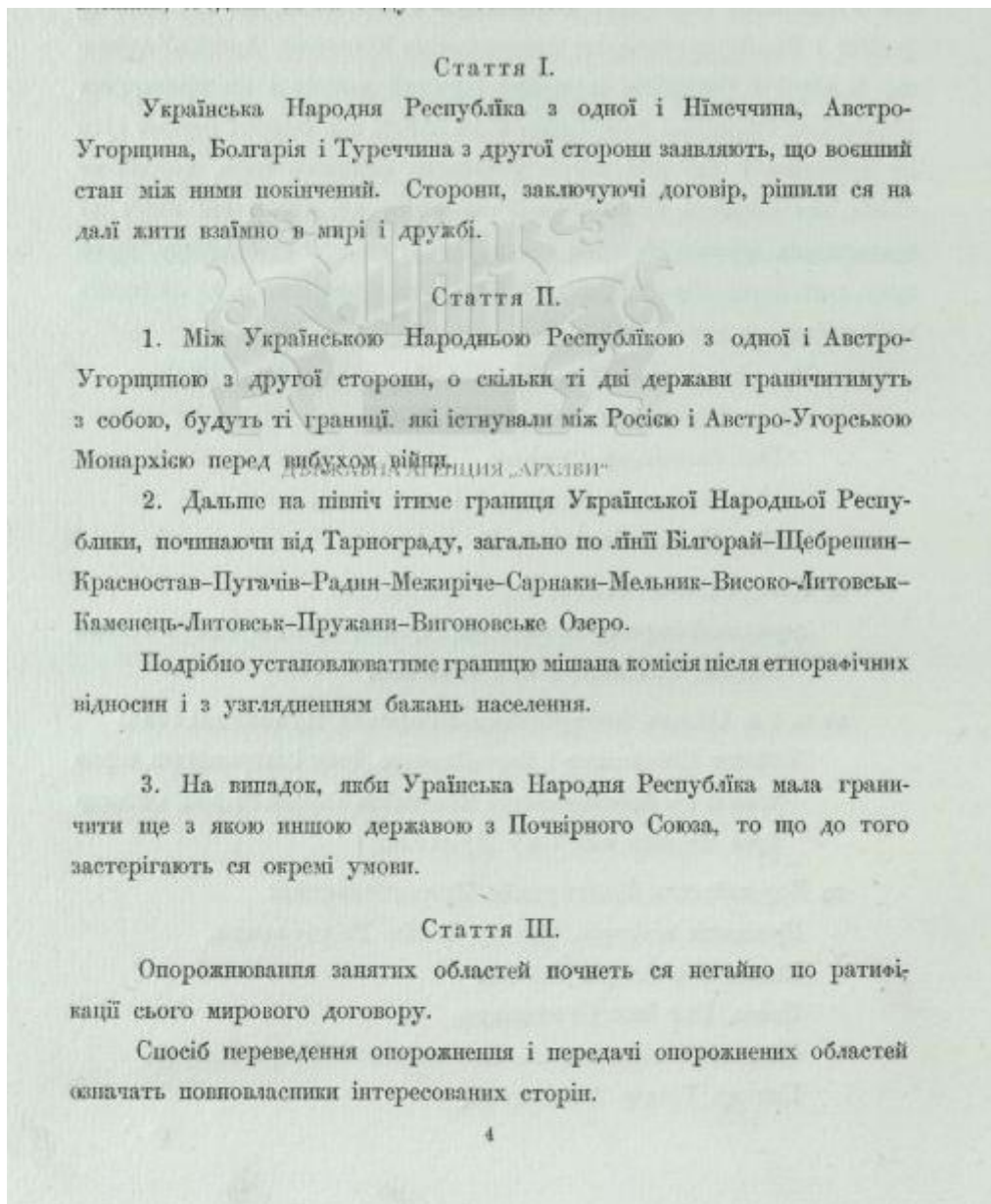
76. Тейлер А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро–Угорщини. Львів : ВНТЛ–Класика 2002. 268 с.

77. Цьольнер А. Історія Австрії. Львів : Літопис, 2001. 712 с.

78. Яровий В. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. Курс лекцій. Київ : Либідь, 1998. 628 с.

ДОДАТКИ ДОДАТОК А

Статті Брест–Литовського мирного договору 9 лютого 1918 р.

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://earchive.mfa.gov.ua/catalog/mirniy-dogov-r-ukladieniy-m-zh-ukra-nskoyu-narodnoyu-respubl-koyu-z-odnogo-boku-ta-n-mechchinoyu-avstro-ugorschinoyu-bolgar-yu-ta-turechchinoyu-z-drugogo-z-dodatkom-ratif-kac-dogovoru-getmanom-us-ukra-ni-pavlom-skoropadskim-ki-v-12-cherwnya-1918-r-ta-v-rchimi-gramotami-v-yacheslava-lipinskogo-p-dpisanimi-p-skoropadskim-ta-m-n-strom-zakordonnih-sprav-unr-d-doroshenkom-dlya-zd-ysnennya-proceduri-obm-nu-ratif-kac-ynimi-gramotami-mirnogo-dogovoru-ki-v-28-cherwnya-1918-r>

ДОДАТОК Б

Дипломатична нота 12 червня 1918 р. до австро–угорського уряду

“До Ц. і К. Міністерства закордонних справ.

Мировим договором, зробленим у Берестю, а також додатковим протоколом, підписаним представниками України й Австро-Угорщини 4 марта 1918 року, питання про майбутню приналежність Холмщини й Підляшшя остаточно та принципіально вирішено тим способом, що Холмщина з Підляшшям має відійти до України. Не розв'язане остаточно тільки питання про сталі грюниці між Україною і Польщею в межах Холмщини. Ці грюниці має установити передбачена в протоколі з 4 марта спільна комісія, а підставою для установлення грюниць мають бути етнографічні дані й бажання населення Холмщини.

До зроблення мирового договору Холмщина була окупована почасти німецьким, а почасти австро-угорським військом. Після зроблення миру Українське Правительство призначило на Холмщину й Підляшшя свого комісара, якого Німеччина на окупованій її військом території допустила до виконування його обов'язків. Що ж до території, окупованої Австро-Угорщиною, так тут положення являється цілком відмінним, австро-угорські військові й цивільні власті не тільки не допустили комісара України до виконування його обов'язків, але, навпаки, нарушаючи мировий договір, змінили status quo ante в Холмщині на користь Польщі.

Ц. і К. Міністерству закордонних справ не могло бути невідомим, що на початку квітня б. р. переведено вибори до Польської Регенційної Ради в повітах: замостенським, красноставським, білгорайським, томашівським і грубешівським і вибрано поляків Ходаковського, Яблонського й Малишевського. В тому ж місяці квітні Регенційна Рада ухвалила утворити суд і в компетенцію цього суду зачислити повіти: замостенський, білгорайський, томашівський і грубешівський. Крім того, маються відомості, що австро-угорські військові власті, видаючи паспортів мешканцям Холмщини, визначають державну приналежність цих мешканців, яко підданих Польщі. Нарешті, мешканців Холмщини, котрих під час війни вивезено з Холмщини, до цього часу не повернено додому, а на їх місце польські урядники переселяють людність польської національності.

Всі зазначені вище факти свідчать про те, що status quo ante Холмщини змінялося не в напрямі, зазначеному в мировім договорі, при чім те, що зосталося нині в Холмщині ні в яким разі не буде сприяти ліпшому і добросусідському розв'язанню холмського питання між Україною, Австро-Угорщиною та Польщею.

Стоячи на ґрунті мирового договору, а також маючи на увазі запевнення, які дали представники Ц. і К. австро-угорського правительства, в інших складених умовах, нижче підписаний від імені Правительства Української Держави, має за честь подати все вище зазначене до відома Ц. і К. Міністерства закордонних справ і чекає від Ц. і К. Правительства австро-угорської монархії, що воно негайно поробить рішучі заходи для того, щоб відкинуто й скасовано все те, що заведено Польщею на території Холмщини, а також щоб негайно повернуто всіх вивезених з Холмщини під час війни мешканців і припинено імміграцію поляків на Холмщину.

Управляючий Міністерством Закордонних справ Д. Дорошенко”
Київ, 12 червня 1918 року.

Джерело: Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. Том II.

Українська Гетьманська держава 1918 р. Київ : Темпора, 2002. С. 156.

ДОДАТОК В

Акредитаційна грамота польського дипломатичного представника

С. Ваньковича за 26 жовтня 1918 р.

Rada Regencyjna Królestwa Polskiego.

Jaśnie Wielmożnemu Panu Hetmanowi Wszzech Ukrainy.

Jaśnie Wielmożny Panie Hetmanie, Dostojny Przyjacielu. W dążeniu, ażeby conajrychlej stosunki Państwa Polskiego z Wielką Dzierżawą Ukrainą nawiązane być mogły, a w nadziei, iż dwa wielkie narody — pracy dla dobra ludności oddane — w pokoju i przyjaźni żyć będą, uznaliśmy za dobre uwierzytelnić Pana Stanisława Wańkowicza, jako posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego przy Waszej Jaśnie Wielmożności. Doświadczenie i zalety, które posła Naszego nadzwyczajnego wyróżniają, uprawnia nadzieję, iż Wasza Jaśnie Wielmożność obdarzyć go raczy zaufaniem zupełnym.

Prosimy Waszą Jaśnie Wielmożność, iżby wiarę zupełną dać raczyłeś wszystkim oświadczeniom, które, w imieniu Naszem, Pan Stanisław Wańkowicz czynić będzie, a w szczególności gdy o niezmiennych uczuciach szacunku Naszego i niezmiennej przyjaźni łącząc błagamy Boga, ażeby myśl Waszą Jaśnie Wielmożność, miał w swej świętej a wszechmocnej opiece.

Dano na zamku Królewskim w Warszawie, dnia 26 października 1918.

*Alexander Kakowski, Józef Ostrowski, Zdzisław Lubomirski,
Minister Spraw Zagranicznych — Janusz Radziwiłł²*

Джерело: Мельник М. Українська держава 1917–1920 років у світлі міжнародного права. Книга 7–8. Лондон: Видавництво “Визвольного шляху”. С. 85. [Електронний ресурс]. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2110/file.pdf>

ДОДАТОК Д

Протокол Ради Міністрів у Відні 31 жовтня 1918 р.

„I. Протокол Міністерської Ради, що відбулася у Відні, 31. жовтня 1918. р. під проводом президента міністрів д-ра Лямаша (M. K. Z. 67).

При III. точці наради переходить президент міністрів до депеші польської управи („der polnischen Verwaltung“), котра уконституовалася як ліквідаційний комітет для краю, та до бажання Українців про поділ адміністрації, що до цього навязується. Він ставить внесення, аби на цю депешу відповісти так:

Правительство не підносить ніякого заміту проти того, щоби відповідаючи гадці зєдинення польських областей Австрії з незалежною польською державою, вже тепер перейшла адміністрація тих областей в руки польських заступників та воно радо заявляє готовість, про невирішені питання увійти в переговори з цим заступництвом. Але воно при цьому застерігається безумовно, що польське заступництво не буде розтягати своєї діяльності на українські області, визнаючи рівне право української нації до створення самостійного державного організму, котрого границі будуть устатковані на підставі порозуміння націй, евентуально мировим договором.

Оцим визначається заразом витичну лінію, по якій думці належить відноситися до українських бажань.

Джерело: Левицький К. Великий Зрив. Нью-Йорк : Видавництво Чарторийських. 1968. С. 132 – 133. [Електронний ресурс]. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/1468-levitskiy-k-velikiy-zriv/>

ДОДАТОК Е

Парад українських і польських військ у Києві на Хрещатику після звільнення міста від більшовиків, 9 травня 1920 року

Джерело: [Електронний ресурс].

Режим доступу:

<https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-52589650>